UTREDNINGAR FRÅN RIKSDAGEN 1997/98:URD3

UTBILDNINGSUTSKOTTET

Planering av högskoleutbildning - vad är önskvärt och vad är möjligt?

SVERIGES RIKSDAG

RIKSDAGENS UTBILDNINGSUTSKOTT

Våren 1997 publicerades i denna serie rapporten *Grundläggande högskoleutbildning. Former för politik och planering* (Utredningar från riksdagen 1996/97:URD4). Den innehöll en analys av det nuvarande planerings- och styrsystemet för den grundläggande högskoleutbildningen jämte en tillbakablick på tidigare ordning. Utbildningsutskottet hade låtit göra rapporten mot bakgrund av högskolereformen och riksdagens beslut om nya principer för planerings- och styrsystemet. Det senare började tillämpas inför budgetåret 1993/94.

Rapporten mottogs med stort intresse av såväl utbildningsutskottet som universiteten, högskolorna och övriga berörda myndigheter. Med utgångspunkt i rapporten anordnade utbildningsutskottet tillsammans med Riksbankens Jubileumsfond den 4 november 1997 ett seminarium över ämnet *Planering av högskoleutbildning – vad är önskvärt och vad är möjligt?* Till seminariet hade inbjudits företrädare för Regeringskansliet, universitet och högskolor, högskole- och arbetsmarknadsmyndigheter, arbetsmarknads-organisationer och studentorganisationer.

Med hjälp av riksdagens stenografer har det varit möjligt att göra en utskrift av vad som sades vid seminariet, vilket i sin tur gjort det möjligt att trycka den rapport som här föreligger och därmed ge informationen från seminariet en vidare spridning. Flera inlägg illustrerades med OH-bilder som återfinns i slutet av rapporten. Hänvisningar till bilderna har fogats in i de återgivna anförandena.

Stockholm i januari 1998

Jan Björkman

Olof Marcusson

1 Planering av högskoleutbildning – vad är önskvärt och vad är möjligt?

Förstakammarsalen, riksdagshuset

I seminariet deltog ledamöterna i utbildningsutskottet och från Riksbankens Jubileumsfond dess Utbildningsutskottets och Riksbankens Jubileumsfonds seminarium den 4 november 1997 i ordförande professor em. Inge Jonsson och VD Dan Brändström.

Till seminariet hade inbjudits företrädare för Regeringskansliet, universitet och högskolor, högskole- och arbetsmarknadsmyndigheter, arbetsmarknadsorganisationer och studentorganisationer.

Följande personer yttrade sig under seminariet:

Från utbildningsutskottet:
Ordföranden Jan Björkman (s)
Vice ordföranden Beatrice Ask (m)
Bengt Silfverstrand (s)
Eva Johansson (s)
Margitta Edgren (fp)

Från Jubileumsfonden:
Ordföranden Inge Jonsson

Inbjudna deltagare:
Johnny Andersson, universitetsdirektör, Uppsala universitet
Pierre Bastin, antagningschef, Verket för högskoleservice
Agneta Bladh, generaldirektör, Högskoleverket
Lars Ekholm, generalsekretetare, Sveriges universitets- och högskoleförbund
Romulo Enmark, prorektor, Högskolan i Borås
Bert Fredriksson, förbundsdirektör, Sveriges universitetslärarförbund
Ann Fritzell, avdelningschef, Högskoleverket
Kjell Gunnarsson, utbildningschef, Högskolan i Borås
Peter Honeth, universitetsdirektör, Lunds universitet
Jan-Olof Kellerth, prorektor, Umeå universitet
Åsa Klevard, informationschef, Högskoleverket
Carl Lindberg, bitr. statssekreterare, Utbildningsdepartementet
Thomas Rosswall, rektor, Sveriges lantbruksuniversitet
Staffan Sjöberg, administrativ direktör, Dramatiska institutet
Tord Strannefors, byrådirektör, Arbetsmarknadsstyrelsen
Christina Ullenius, rektor, Högskolan i Karlstad
Sara Winnfors, vice ordförande, Sveriges förenade studentkårer
Åke Zettermark, utredningssekreterare, SACO

Ordföranden: Välkomna till dagens seminarium. Detta seminarium anordnas av riksdagens utbildningsutskott och Riksbankens Jubileumsfond gemensamt. Vi som finns här på podiet är ordföranden i Riksbankens Jubileumsfond, Inge Jonsson, och jag själv, Jan Björkman, som är ordförande i riksdagens utbildningsutskott.

Innan vi ger oss in på programmet för dagen skall jag bara be att få säga några ord. Jag vill inleda med att erinra om att riksdagen numera arbetar mer

aktivt med uppföljning och med analyser av verksamheter inom olika områden. Utbildningsutskottet har bl.a. som ett led i detta gjort en studie av formerna för politik och planering när det gäller den grundläggande högskoleutbildningen, och den rapporten publicerades i våras, *Grundläggande högskoleutbildning, former för politik och planering*. Jag utgår från att ni alla har fått den och kunnat ta del av den. I rapporten behandlas politiken och den övergripande planeringen av högskoleutbildningen under de senaste årtiondena.

Planeringen av högskoleutbildningen är nu i stor utsträckning en fråga för universitet och högskolor. Utbildningsutskottet har därför sett det som ett naturligt nästa steg att också försöka få en bättre bild av hur den lokala planeringen går till. Därav dagens seminarium.

Man kan säga att utbildningsutskottets intresse här också sammanfaller med Riksbankens Jubileumsfonds intresse. Fondens ordförande Inge Jonsson kommer senare i dag att närmare utveckla fondens engagemang när det gäller de här frågorna.

Utbildningen vid universitet och högskolor skall möta både behoven av kvalificerad arbetskraft inom olika delar av samhället, liksom de enskilda studenternas efterfrågan på utbildning inom olika områden. Vad innebär då det i praktiken? Vad vet vi om behoven på arbetsmarknaden? Vad vet vi om studenternas önskemål? Och inte minst viktigt är: I vilken utsträckning är det praktiskt möjligt att anpassa utbildningsutbudet efter detta?

Uppläggningen av seminariet är den att vi först får höra något om vilket underlag som finns i fråga om arbetsmarknadens behov respektive studenternas efterfrågan. Från Arbetsmarknadsstyrelsen redogörs för vad som görs inom området arbetsmarknadsprognoser. Från SACO redovisas hur man arbetar med de bedömningar av framtida arbetsmöjligheter inom akademikeryrken, som bl.a. årligen redovisas i skriften *Välja yrke*. Från Verket för högskoleservice redovisas vad ansökningarna till högskoleutbildning kan säga om studentintresset för utbildningar av olika slag. Därefter redovisas hur man lokalt inom universitet och högskolor arbetar med planering och utbildningsutbud. Vi har här valt som exempel dels det stora universitetet, Uppsala, dels den medelstora högskolan, Karlstad, och dels specialhögskolan, Lantbruksuniversitetet. Sedan tar vi upp frågor om samordning av utbildningsutbudet.

Därefter skall det bli en paus – vi får se om den blir kort. Sedan ser vi fram mot en diskussion kring vilka ambitionerna bör vara när det gäller planering av högskoleutbildning och vilka de praktiska möjligheterna är att planera. Här finns ofta anförda exempel på misslyckanden, t.ex. lärarutbildningen, som för mig är ett aktuellt område. Men ingenting säger att det skulle ha varit bättre om man inte hade försökt planera över huvud taget. I stället kanske planeringsarbetet inte har varit tillräckligt i de här svåra frågorna.

Genom att samtala med varandra kring de här frågorna, som vi skall göra i dag, kan vi förhoppningsvis på olika håll få större förståelse för både politikens och planeringens villkor och därmed också bidra till det yttersta syftet, nämligen att ha ett så bra utbildningsutbud som möjligt.

Huvudfrågorna för dagens diskussion ligger i själva rubriken för seminariet: Vad är önskvärt och vad är möjligt när det gäller planering av hög-

skoleutbildningen?

Jag har tänkt mig att inom ramen för detta tema skall diskussionen vara tämligen fri. Ett par frågeställningar som kan finnas med under dagen är för det första i vilken utsträckning och i vilket tidsperspektiv det är praktiskt möjligt att planera högskoleutbildningen utifrån bedömningar av arbetsmarknadsbehoven, bl.a. med hänsyn till befintlig läraruppsättning och andra åtaganden, t.ex. inom forskningen, och för det andra vilket utrymme som bör finnas för utbildning som inte direkt är arbetsmarknadsrelaterad och hur inriktningen av den utbildningen skall styras.

Med detta vill jag än en gång säga varmt välkomna till dagens seminarium. Vi skall börja med den del av programmet som är punkten om arbetsmarknadens behov och studenternas efterfrågan. Där har vi tre inledare. Det är företrädare för dels Arbetsmarknadsstyrelsen, Tord Strannefors, dels Verket för högskoleservice, Pierre Bastin, och dels SACO, Åke Zettermark.

Jag överlämnar först ordet till Tord Strannefors.

Tord Strannefors: Inom Arbetsmarknadsstyrelsen kartlägger vi det här kontinuerligt, och vi gör det två gånger per år. Vi går ut till ungefär 10 000 arbetsställen. Det är alltså arbetsförmedlingarna som gör det arbetet. Där ställer man också frågor om rekryteringsplaner, kompetenskrav och vilka yrken som efterfrågas. Det här är ett ganska kortsiktigt perspektiv. Man försöker titta ett år framåt i tiden. Vi har också det vi kallar en LAN-barometer, där vi går ut till samtliga länsarbetsnämnder, som kontinuerligt skall ta upp de här diskussionerna med företagen, och frågar om 110 enskilda yrken. Det är också ganska kortsiktigt, ett år framåt i tiden. Det är då fråga om efterfrågan ökar, om det är brist på yrket eller om det är en flaskhals.

Det här gör vi mest för att planera vår arbetsmarknadsutbildning men också för att kunna föra en debatt. Det vi har börjat med på senare tid är att göra scenarion där vi tittar fem år framåt i tiden, men där har inte yrkena varit med. Det kommer vi nu att göra, och vi planerar att lägga fram en rapport i slutet av januari 1998 där vi mer kommer att gå igenom åldersstrukturen i yrkena.

Vår målsättning är att föra en diskussion och inte att ta ställning. Vi tycker naturligtvis att vi skall ge ett underlag från vår sida, så att de unga kan välja utifrån arbetsmarknadens behov, att de har den informationen. Vi brukar ibland föra en diskussion om att det är brist på tekniker och brist på ingenjörer. Vi brukar då också säga att det inte är arbetsmarknadspolitikens fel att det har blivit så här utan att det är någonting som har skett dels i intresset hos unga, dels i dimensioneringen. Framför allt är problematiken svår, eftersom man har båda problembilderna. Dels har dimensioneringen varit något för låg, dels – och det är det stora problemet – har intresset saknats. Vi arbetar då med att försöka påverka opinioner, att tala om vilka yrken som vi tror att det kommer att bli efterfrågan på i framtiden.

Problemet när man gör yrkesbedömningar på så pass lång sikt är att det händer väldigt mycket. Därför försöker vi se långsiktigt in i framtiden i ett bredare perspektiv. Vi försöker peka ut områden som vi tror kommer att ha en bra arbetsmarknad.

Det vi ser i dag – de rapporterna kommer ganska tätt nu – är en diskussion om brist på arbetskraft. Vi har under lång tid vetat att det är brist på datayrken; 80 % av företagen upplever detta. Vi har också under lång tid vetat att det är brist på civilingenjörer, särskilt när det gäller elektroindustrin. Lärarbristen är inte ny, och man får sätta in många obehöriga lärare. Det som sker i dag är rapporter om en ökad brist på yrkesarbetare inom industrin. Dessbättre är detta fortfarande väldigt regionalt lokaliserat till Småland. Men det vi samlar in just nu visar tecken på att det sprider sig.

Vi vet också att det kommer att ske stora pensionsavgångar om några år. Där är det inte så enkelt att man kan säga att år 2010 kommer de som är födda 1945 att gå i pension. I många yrken ligger nämligen den reella pensionsåldern någonstans mellan 58 och 61 år. Det gör att bristsituationer kan komma att uppstå mycket tidigare inom vissa yrken. Områden som i dag har väldigt hög medelålder är industrin och byggnadsbranschen.

Vi har gjort en hel del studier som visar att utbildning alltid lönar sig för den enskilde när det gäller att förbättra dennes möjligheter på arbetsmarknaden, särskilt högskoleutbildning. Det här gör att vi under det kommande året kommer att prioritera arbetsuppgiften att försöka göra den här kartläggningen och än mer tydligt delta i debatten kring detta.

Pierre Bastin: Det vi på Verket för högskoleservice gör är att på uppdrag av universitet och högskolor sköta den gemensamma delen av antagningen, dvs. där man söker på ett ställe. Jag tänkte med utgångspunkt från några av de siffror som vi har från den senaste antagningen peka på trenderna i utvecklingen. Genom det kommer jag också att kunna kommentera en del av de saker som har diskuterats under den gångna antagningen.

Jag skall visa några overheadbilder. Vi ser att det sker en kraftig uppgång och en accelererande ökning 1997. Vi hade en 23-procentig ökning av sökande i den samordnade antagningen. (bild A) Det är viktigt att komma ihåg att den samordnade antagningen är en del av antagningen till universitet och högskolor, och den är inte representativ för den lokala antagningen. Vi sköter de större och längre utbildningsprogrammen. Vi har på något sätt den stabila delen av utbildningsutbudet, där det är marginella förändringar. En del av uppgången beror på att VHS 1997 för första gången tog över antagningen till utbildningen vid vårdhögskolorna från LFA. Det sker alltså en kraftig uppgång.

Om vi tittar på några av siffrorna ser vi att det var 138 000 sökande. (bild B) Som alltid när det gäller högskolor, högskolesiffror och antal sökande kan man fundera på vad i detta som är personer/individer, hur man skall räkna dem netto, brutto, behöriga och inte behöriga osv. Men jag skall inte gå in på alla de detaljerna. Av de sökande antogs 46 000 i vår antagning.

Vi gjorde i september en enkät bland de sökande, dvs. en månad efter antagningen. Då var antalet studerande på högskolan 76 000, av de 138 000 sökande. Då hade 30 000 kommit in antingen som reserv vid några av de antagningar som vi sköter eller sökt lokalt och blivit antagna via ett universitet eller en högskola. Vi har ett enormt söktryck på de flesta utbildningarna. Ändå var det så att en väldigt stor del, nästan 40 000 av de sökande, som över huvud taget inte svarade på om de ville ha en plats eller inte.

Vi gör två urval, ett första och ett andra urval. I första urvalet tog vi in 53 000 till de 46 000 platserna. Trots detta överintag på ca 7 000 personer fick vi ta in 7 000 nya i det andra urvalet. Det är en månad mellan de två urvalen. Trots ett oerhört ökat söktryck på varje utbildning ökar alltså rörligheten bland de sökande. Med det arbetsmarknadsläge som vi har i dag skulle man kunna tro att den som har sökt och fått en plats på högskolan skulle hugga tag i den och hålla fast i den. Så är det inte, utan det är tvärtom så att rörligheten ökar.

En av förklaringarna till att det finns ett slags arbetsmarknadsparadox när det är ont om jobb. Man söker i februari och blir antagen i augusti. Tendensen är att den som får ett jobb under tiden tar det jobbet. Man törs inte tacka nej till ett jobb för att utbilda sig, utan man tar jobbet och planerar om sina studier, försöker läsa på deltid, försöker köra distansutbildning eller liknande. Där har utbudet också ökat kraftigt; det är mycket lättare att studera och arbeta samtidigt. Vi tror att en hel del av dem som försvinner är sådana.

Många av dem som söker hos oss har också väldigt höga betyg. Vi har just de utbildningar där det krävs höga poäng för att komma in. I den grupp som tackar nej finns det både de som har 4,9 och de som har 5,0 enligt det gamla systemet, motsvarande ungefär 20,0 eller 19,65 i det nya systemet. Det finns alltså ett slags paradox i det hela.

Det är en annan sak som diskuterats en hel del under året, och det är de olika urvalsgrupperna. (bild C) Här kan man titta på de nya sökande med programbetyg från den nya gymnasieskolan. Av dem som var behöriga och sökte blev 27 % blev antagna i vår antagning. Av de som hade de gamla linjebetygen, de äldre betygen, var det 23 %. Av de som hade utländska betyg var det 32 %. Att den siffran är hög beror på att vissa högskolor och universitet gjorde justeringar. Man tog in dem på särskilda skäl – och en del finns med här, men inte alla. I vårt urval – här måste man skilja på den samordnade antagningen och den lokala antagningen – var de två gynnade grupperna de som kom från den nya gymnasieskolan med nya betyg och de som hade utländska betyg, som grupp betraktad. Däremot kan individer självfallet ha blivit missgynnade.

För att visa problemen med urvalsgrupper vid antagningen kan jag ta exemplet med den minsta antagning som vi gör, nämligen till en ingenjörsutbildning med japanska. Där finns det tre platser, och det finns fyra urvalsgrupper. Det säger sig självt att någon grupp kommer att bli missgynnad. På marginalen blir det problem i alla grupper när det gäller vem som får den sista platsen. Om man kan bli missgynnad kan man självfallet också bli gynnad. Men enskilda individer kan drabbas väldigt hårt. Det kan hända att någon som har 5,0 ändå inte kommer in på en utbildning därför att hans grupp inte har fått någon plats. Ju mindre utbildningen är i antalet platser, desto hårdare kan de s.k. orättvisorna slå.

Vi ser också en tydlig tendens att väldigt många som kommer direkt från gymnasieskolan också har gjort högskoleprovet. Detta är ingenting som man gör efter att ha försökt komma in ett antal gånger, åtminstone inte pojkar.

Vi kan också titta på könsfördelningen, vilket kan vara intressant. (bild D, E, F och G) Vi kan titta på hur det skiljer i efterfrågan mellan kvinnor och män.

Om man tittar på områdena beteendevetenskap, data och teknik, visar det kvinnliga sökmönstret 1996–1997 en ökning överallt, eftersom det totalt sett var en ökning. Man kan notera att det sker en stark ökning för kvinnor inom teknikområdena. Där kan man tydligt se att det tar oerhört lång tid att ändra efterfrågan hos elevgrupper. En väldigt stor del av dem som i dag söker NT-utbildningen, ingenjörsutbildningen, är kvinnor. Det första året då den fanns, för fyra fem år sedan, var det nästan bara män som sökte. Nu är det övervägande kvinnor som söker den utbildningen. Den skall nu förlängas ett år till. För grupper som traditionellt inte har sökt en viss typ av utbildning tar det alltså oerhört lång tid innan man ser att den finns, innan man identifierar den och innan man kommer så långt att man söker utbildningen. Det är en relativt hyfsad spridning på hur kvinnor söker.

Om man tittar på mönstret för män ser man att de är mera enkelspåriga. De har inte alls samma spridning utan en oerhört markerad topp inom teknikområdena, och sedan söker de litet ekonomi och data. I princip är det alltså teknik som män söker. Det är en oerhört stor skillnad.

Detta är också viktigt när man skall försöka styra om eller utforma utbildningsutbudet. Varje utbildning är egentligen unik. Om vi pratar om teknik och vilken grupp vi vill nå där och om vi pratar om datautbildning är det helt olika sökmönster; man söker i olika åldrar och söker olika utbildningar.

De direktsökande från gymnasieskolan i år var strax under 20 % av de sökande, men till civilingenjörsutbildningar var det nästan 50 %, och de var män. Där är sökmönstret tydligt: man har bestämt sig relativt tidigt för att bli civilingenjör. Man vill åt det hållet. Hur man har blivit påverkad har jag ingen aning om. Man väljer NV redan i gymnasieskolan. Man vet vart man skall gå, söker direkt, ser till att få bra betyg, är motiverad från början, har förmodligen stöd hemifrån osv. Det är en förenkling och schablonisering, men så ser mönstren ut.

Vi har också en efterfrågan på utbildningar där behoven minskar. Det har pratats om arkitekter, och många förstår inte vem som vill bli arkitekt. Av de tusentals som söker den utbildningen är det inga som tror att de inte skall få jobb om de kommer in, utan de tror naturligtvis att de kommer att få jobb eftersom de kommer att bli väldigt bra arkitekter så småningom. Det är tur att vi inte kan få dem att tappa gnistan och entusiasmen. Det visar också hur svårt det är att styra om och att det tar oerhört lång tid. När man för ett antal år sedan började prata om naturvetenskap och bristen där tog det fyra år innan gymnasieskolan svängde om och fick en markerad övergång till NV-programmet. Nu kommer svängningen sakta. Vi kan se en tydlig tendens i gymnasieskolan att andelen sökande till samhällsvetenskapsprogrammet och till naturvetenskapsprogrammet ändras markant till naturvetenskapsprogrammets fördel, som får fler sökande. Det betyder i och för sig också, eftersom man bygger ut det programmet, att man får in ungdomar som tidigare inte gick naturvetenskapsprogrammet på grund av för låga betyg.

Man kunde häromdagen läsa i tidningen att det var katastrof därför att ett universitet hade gjort ett diagnostiskt test bland civilingenjörerna och det visade sig att mattekunskaperna hade fallit brant. Man kan fråga sig om ett test som

har gjorts i 25 år inte börjar bli gammalt eller om utbildningen är så stabil. Hur sker dialogen mellan gymnasieskolan och högskolan? Jag tror att det finns en bristande kommunikation mellan gymnasieskolan och högskolan, där de olika skolformerna förändras oberoende av varandra. Det märks. Vi får oerhört många frågor och funderingar där frågorna relateras till hur man upplever gymnasieskolan, och man tror att högskolan förändras i samma takt.

Avslutningsvis kan vi titta på ålder och kön. Här finns också ett antal iakttagelser som är viktiga när vi pratar om att styra utbildningsutbudet eller att få de sökande att agera på olika sätt. Vi kan titta på hur det ser ut för män och kvinnor. Kvinnorna söker i stor utsträckning direkt från gymnasieskolan, medan männen ligger efter. Eftersom 60 % av de sökande till högskoleutbildning är kvinnor är det klart att de dominerar antalsmässigt hela vägen. Det man också kan se är att kvinnor i stor utsträckning kommer igen och har en markerad topp mellan 30 och 35 år. Då kommer oerhört många kvinnor tillbaka och söker högskoleutbildning.

Det här ger denna procentuella fördelning av de sökande inom respektive kön. På detta diagram kan man se sökmönstret. Det blå är män och det röda är kvinnor. Män söker väldigt tidigt. Det faller gemensamt, och sedan har vi de här klara topparna där kvinnorna kommer tillbaka och i ökad utsträckning söker när de har blivit något äldre. De söker dessutom olika utbildningar; det såg vi på den andra bilden. De utbildningar som kvinnor söker är i genomsnitt svårare att komma in på, dvs. det är 60 % kvinnor som söker men strax under 50 % som kommer in. De kommer alltså tillbaka; de blir fler återsökande därför att de vill gå de här utbildningarna som det är svårare att komma in på och som dessutom inte har byggts ut speciellt mycket under de senaste åren.

Det gör att beroende på vilken utbildning man vill ändra, försöka styra om eller få folk att söka måste man välja ganska fina metoder. Man måste nog ha klart för sig vilken utbildning som vänder sig till vem, och vad det är vi vill – öka det totala antalet sökande, få fler män att söka utbildningen eller fler kvinnor. Utifrån detta måste man agera på olika sätt. Självklart leder en ökad utbyggnad av högskolan allmänt sett till att fler kommer att söka och fler komma in, men det är ju en annan sak.

Det var litet grand om det här. Det finns detaljer som man kan gå in på, men det här är de tydliga bilder man kan se av antagningen till hösten 1997.

Ordföranden: Tack för det! Då lämnar vi ordet till Åke Zettermark från SACO. Varsågod!

Åke Zettermark, SACO: Tack, herr ordförande, för möjligheten att få komma hit och berätta om SACO:s informationsverksamhet till gymnasieelever. Jag kan inledningsvis säga att SACO har ett starkt intresse av att individer utvecklar sig och utbildar sig på högskola. Man skulle möjligen kunna tänka sig att SACO som facklig organisation hade ett intresse av en utbudsbegränsning för att hålla uppe lönerna osv., men den diskussionen har vi passerat. Det är ett samhällsintresse och ett SACO-intresse att vi får fler välutbildade människor i samhället.

Låt mig också säga att det här seminariet är väldigt väl tajmat. De här veckorna i början på november varje år är kulmen på SACO:s informations-

aktiviteter gentemot gymnasieeleverna. Förra veckan kom skriften *Välja yrke* ut, som delas ut till samtliga elever i gymnasieskolan. Nästa vecka är den stora studentmässan i Sollentuna, och nu i helgen har vi en stor mässa i Göteborg för de studenter som är intresserade av att studera utomlands.

Välja yrke, den skrift som när jag gick i gymnasiet hette *Studenten och framtiden,* kommer i år ut för fyrtionde året. SACO:s studentmässa, som alltså är nästa vecka, har pågått sedan 1989 och blir alltmer populär. Vi har också fr.o.m. i år information via Internet som heter *Station*, där den moderna studenten eller gymnasieeleven kan söka information själv om utbildning, yrken, löner etc. *Välja yrke* är utlagd på Internet. Här finns också information om framtidsutsikter etc. Samarbete med Högskoleverket när det gäller var utbildningarna ges är nödvändigt för att kontinuerligt uppdatera just de uppgifterna, eftersom de ändras. *Studenthandboken* är en annan sak som ges till studenter när de väl är i utbildning på högskolorna.

Jag vill också nämna en femte sak, nämligen arbetslivscenter, efter förebild från amerikanska universitet där de ofta kallas *career centers* eller något liknande. Detta är ett nytt inslag i arbetet med att förbättra arbetsmarknadsinformationen, där SACO har varit pådrivande för att universiteten skall känna ett större ansvar för vart deras studenter tar vägen på arbetsmarknaden. Det här är någonting som amerikanska universitet har inbyggt i sina system. Där har man en konkurrenssituation, och det gäller att konkurrera genom att tala om att våra studenter får bra jobb. Man satsar, även på mindre college och universitet, rätt stora resurser på detta. Arbetslivscenter finns nu på tio orter i Sverige. Det är ett väldigt bra samarbete, där universiteten känner att det här är en uppgift som de har ansvar för.

Låt mig då återgå till *Välja yrke*. Den finns med bland det informationsmaterial som är utlagt vid entrén, och den ser i år ut så här. Den delas ut till ungefär 125 000 gymnasieelever, till arbetsförmedlingar m.fl.

Vad har vi för underlag när vi diskuterar bedömningar av arbetsmarknadsutsikter? Delvis har vi tekniska kalkyler att gå på – utbud av arbetskraft, antal personer i utbildning etc. Vi har SCB:s arbetskraftsbarometrar. Vi har ett samarbete med NUTEK där vi gör scenarion för framtiden – hur många akademiker behövs det vid bra BNP-tillväxt och stark tillväxt i den privata sektorn, jämfört med ett scenario med långsammare BNP-tillväxt? Men sedan är inte minst SACO:s yrkesförbund – 25 yrkesförbund med nära anknytning till arbetsmarknaden – väldigt viktiga när det gäller de här bedömningarna. De har daglig kontakt med sina medlemmar och ser hur det går.

Men det är kanske framför allt ett synsätt på utbildning och på hur arbetsmarknaden skall utvecklas framöver som styr våra rekommendationer om vad man bör läsa. Det synsättet baseras på att vi går in i ett kunskapssamhälle. Kunskap blir allt viktigare för framgången på arbetsmarknaden. Det finns säkra tendenser till att de med längre utbildning kommer att få en bättre löneutveckling på längre sikt.

Jag har själv kommit tillbaka från USA, där jag har varit i några år och tittat på arbetsmarknaden. Det kan inte hjälpas att man tar intryck av vad som sker på den arbetsmarknaden när man skall försöka ge indikationer för den svenska

arbetsmarknaden. Låt mig visa ett par bilder. (bild H) Vi vet ju att man genomsnittligt sett tjänar bättre om man har högre utbildning. Den skillnaden är större i USA än i Sverige. Men det som är intressant med den amerikanska utvecklingen är att de som har den allra längsta utbildningen, de som har mer än grundexamen på universitet, dvs. mer än motsvarande fil. kand. i Sverige, drar i väg snabbast när det gäller löneökningarna. Den amerikanska utvecklingen är ju i mycket hög grad marknadsstyrd vad gäller lönebildning, och jag tror att detta är en indikation på vart vi också är på väg. Kunskap kommer att värderas alltmer på en framtida arbetsmarknad. De med de längsta utbildningarna har alltså dragit i väg allra mest i löneökningen.

Nästa bild (bild I) kommer från en prognos från den amerikanska Bureau of Labor Statistics, som gör sådana här prognoser ungefär vart tionde år. Den här sträcker sig till år 2005 och visar vilka utbildningsgrupper som kommer att växa snabbast, relativt sett, när det gäller ökningen av efterfrågan. Ni ser att det är de långa utbildningarna. *Master* är ungefär som master i Sverige, *bachelor* är fil. kand. och *associate degree* är den litet kortare tvåårsutbildningen på college. Längre ned kommer vi till korta *on-the-job training*. Men tendensen är väldigt tydlig: det är starkast sug på de långa utbildningarna.

Det här menar jag är det synsätt man skall ha när man diskuterar var jobben kommer att finnas och vilken utbildning man skall skaffa sig. Det är viktigare att man skaffar sig en ordentlig utbildning än att man försöker kalibrera in exakt vad man skall jobba med, för det kommer att ändras. Ju bättre utbildning man har, desto mer anpassningsbar är man.

De rekommendationer vi har gått ut med till dem som skall välja utbildning är följande:

- Välj studieinriktning efter intresse.
- Det krävs fördjupade kunskaper inom något område och analysförmåga för att ständigt kunna lära sig nytt och kunna använda dessa kunskaper.
- Det krävs alltmer kombinationskunskaper. Om man är tekniker behöver man också ha litet humaniora, ekonomi och språk, för att ta några exempel.

Vad har vi då för bild; vilka tror vi att tendenserna kommer att vara i framtiden på arbetsmarknaden? (bild J) Det är ingen tvekan om att kraven på kunskaps- och kompetensnivåerna ökar. Det blir större rörlighet, mer av lokal lönebildning – vi kan säga mera marknadsanpassad lönebildning. Jag är för egen del helt övertygad om att just kunskapsinnehållet i det man utför kommer att värderas alltmer. Det tror jag i sin tur kommer att resultera i ökad lönespridning, vare sig vi vill det eller inte. Vi får flexiblare arbetsorganisationer, mer av projektanställningar, delegerat ansvar m.m. Det blir ökad internationalisering – det är slående på studentmässorna hur starkt gymnasieelevernas intresse är för de utländska utbildningsanordnare som presenterar sig. En ökad andel av akademikerna måste söka sig till det privata näringslivet.

Vi har försökt göra en – kanske inte tio-i-topp men ändå – sammanställning av rekommendationer. (bild K) Det är inga konstigheter, utan det är samma rekommendationer som vi har använt i ungefär 10–15 års tid. Som ni ser är det inga överraskningar. Det är tekniker, civilingenjörer, högskoleingenjörer,

dataspecialister och ekoingenjörer – det är kanske det nyhetsmässiga inslaget: att mer miljöinriktat tekniskt arbete skulle kunna vara en framtid. Vi har inte sett mycket av det, även om vi har fört fram det vid något tidigare tillfälle. Vidare handlar det om naturvetenskapliga ämnen, ekonomer med internationell inriktning, lärare och språkvetare, t.ex. tolkar. Det här är ett axplock av sådant som vi tror på om vi skulle tvingas precisera vad vi tror är bra yrken.

Men helst skulle vi från SACO vilja säga att det är utbildningen i sig som är det viktiga. Det är den vetenskapliga skolning man får, anpassningsförmågan och förmågan att lära nytt som är det man måste bära med sig under arbetslivet, eftersom kraven på fortgående utbildning kommer att öka hela tiden.

Ordföranden: Tack för det, Åke! Då går vi över till nästa avsnitt på dagordningen, som handlar om högskolans utbildningsutbud och utbildningsplaneringen lokalt. Jag lämnar ordet till universitetsdirektören i Uppsala, Johnny Andersson. Varsågod.

Universitetsdirektör Johnny Andersson, Uppsala: Jag vill börja med en inledande utgångspunkt, och det gäller dimensioneringen av utbildningen. (bild L) Vilka utgångspunkter skall denna ha?

- En utgångspunkt som jag tycker är viktig att beakta är att dimensioneringen hänger väldigt nära samman med utbildningens innehåll. Innehållet i sin tur styrs naturligtvis av kunskapsutvecklingen. Eftersom jag representerar ett universitet är det väl rätt naturligt att jag talar om universitetens vetenskapliga verksamhet och den förnyelse av kunskapen denna innebär, men det finns självfallet också andra grunder och erfarenheter som är väsentliga i det här sammanhanget.
- När man planerar utbildningens dimensionering och innehåll är det alldeles uppenbart att om utbildningen skall vara framtidsinriktad handlar den om kunskaper som inte riktigt finns på arbetsmarknaden ännu. Det är svårt för aktörerna på arbetsmarknaden att bedöma de nya kunskaper som kan behövas. Det måste man också ta hänsyn till i det här sammanhanget.
- Om man har en utbildning med ett innehåll som är framtidsinriktat får detta inte vara så ensidigt att studenten när den kommer ut inte kan dagens handgrepp. Det måste hela tiden ske en avvägning mellan de här två sakerna. Men det väsentliga är, vilket också SACO och andra varit inne på, att man i utbildningen bygger in en potential för utvecklingen av arbetsmarknaden med kunskaper som den i dag inte riktigt känner till.

Detta är mina utgångspunkter.

När man planerar utbildningen kommer man in på vilka ramarna är. (bild M) Dessa finns ganska väl redovisade i den utredning, URD 4, som Sonja Dahl har gjort på utbildningsutskottets uppdrag. Jag erinrar endast om de punkter som där finns upptagna. Jag har här försökt precisera olika typer av mål för dimensionering och planering av utbildning – de mer strikt kvantitativa, de med ekonomisk inriktning av utbildningen, vilka ges i litet mer diffusa termer, samt slutligen vad jag har kallat för intentionsmål. (bild N) Dessa senare kan sägas vara politiska önskemål från regering och riksdag, nämligen en ökad

internationalisering, fortbildning, vidareutbildning, distansutbildning, språkfärdigheter, fördjupning och breddning av utbildningen och att minska den sociala snedrekryteringen. Det finns andra, men de här tror jag är de mer tongivande intentionsmålen som man skall beakta när man planerar utbildningen.

Vad får då dessa intentionsmål för konsekvenser? (bild O) Jo, om man – och det är de villkor vi har att arbeta med när vi tittar på propositioner, riksdagsbeslut och regleringsbrev – inom ett stort universitet önskar ändra inriktningen på utbildningen får det ekonomiska konsekvenser. Vill man öka den naturvetenskapliga utbildningen, utan att klart säga ut det i speciella tal eller att räkna pengar, blir effekten att två samhällsvetare är lika med en naturvetare, för att ta ett väldigt enkelt exempel. Man kan också vilja bredda och fördjupa utbildningen. Det låter väldigt bra, och är naturligtvis väldigt bra, att lägga på en mastersutbildning. Men om en sådan utbildning inledningsvis har hundra platser och man därigenom går från tre- till fyraårig utbildning minskas antagningen med 33 % inom samma ekonomiska ram. Det är ganska självklart. Det här är konsekvenser som vi måste beakta när vi planerar på lokal nivå.

Distansutbildning är naturligtvis väldigt viktig framöver, likaså internationalisering, fortbildning, vidareutbildning osv. Men allt detta har ekonomiska konsekvenser inom de ramar vi har, och det är det vi måste beakta. Jag tycker att det är viktigt att man är medveten om konsekvenserna när man skriver dessa intentions- och inriktningsmål.

Vad har vi då gjort inom Uppsala universitet, trots allt, i det här sammanhanget? Det vi ser här är exempel på ett antal nya utbildningar som vi har introducerat och arbetat med de senaste tre fyra åren. (bild P) Antalet helårsstudieplatser på det som är nya utbildningar, det finns andra också, rör sig om ungefär 1 500 stycken när de är fullt genomförda – minst 1 500, skulle jag anta. Sedan är det intressanta när man gör sådana här nya utbildningar att det också får en effekt på de fristående kurserna. Gör man en ny utbildning skapar man nya kurser, och dessa kommer sedan ibland att kunna användas som fristående kurser och efterfrågas i fortbildning och vidareutbildning. Då får man även där in ett nytt innehåll i utbildningen som är rätt intressant. Det här är en utveckling som vi kan se.

Hur arbetar vi med innehållet i de här utbildningarna? (bild Q) Varifrån kommer initiativen? Jo, de kommer från väldigt många håll. De kommer inifrån, från universitetsledningen, från studenternas önskemål och från det omgivande samhället. Vi arbetar ofta med att försöka göra något slags behovsanalys. Det är inte alldeles enkelt, men man kan väl säga att det blir en sammanvägning – ibland gör vi enkäter till arbetsmarknaden, ibland vet vi genom den kunskap vi har att det här behovet kommer att uppstå. Detta gäller rätt mycket på naturvetarsidan, där universitetens kunskapsförnyelse ligger väldigt långt framme. Man kan förutse vad som kommer att hända inom bioteknik, läkemedel osv. Vidare har vi samråd med näringsliv osv.

En sak som jag tycker är viktig att understryka i det här sammanhanget är att universiteten och högskolorna skulle ha stor nytta av en bredare analys som

gjordes mer fristående som bakgrund till den här typen av bedömningar. Jag är inte övertygad om att det gamla slaget av utbildningsplanering skulle hjälpa oss särskilt mycket. Den blir för stel och för orörlig i det kunskapssamhälle som vi är på väg in i.

Hur arbetar vi med uppföljningen av utbildningen? (bild R) När man gör en ny utbildning skapar man ofta ett programråd som har att hantera utbildningen. Där sitter företrädare för studenter, för forskare och lärare och för berörda institutioner samt för näringsliv i den utsträckning det finns rimliga intressenter i det sammanhanget. Man arbetar med innehållet i utbildningen och gör remisser innan man bestämmer utbildningsplanen, och när utbildningen sedan är i gång följer man upp med t.ex. att kursvärderingar tas till programrådet. Sedan prövar fakultetsnämnden, som bestämmer utbildningsplanen, varje år innehållet i utbildningsplanerna. Det är så vi arbetar.

Avslutningsvis vill jag säga att när vi nu diskuterar utbildningens dimensionering har jag velat koppla ihop den med utbildningens innehåll. Jag hoppas att jag har kunnat understryka att dessa båda måste gå hand i hand. För oss är det också oerhört väsentligt när vi planerar utbildningen att veta vad som händer i gymnasieskolan, och här har vi fått en information om detta. Det är också väsentligt att vi har tillgång till ett översiktligt och bra material som ger tendenser på arbetsmarknaden. Det har vi inte i dag. Vad jag inte tror särskilt mycket på är den gamla modellen för utbildningsplanering där man bestämde för enskilda utbildningar hur mycket det skulle vara här och var osv. Det tycker jag inte är en rimlig väg att gå – däremot mera övergripande inriktningar för universitet och högskola och att vi sedan själva planerar i samverkan med berörda intressenter. Den tredje uppgiften är väsentlig i det här sammanhanget. Tack, herr ordförande!

Ordföranden: Vi säger tack till Uppsala och universitetsdirektör Johnny Andersson. Då lämnar vi ordet till rektorn för Sveriges lantbruksuniversitet, Thomas Rosswall. Varsågod!

Professor Thomas Rosswall: Tack! SLU har utökat antagningen till grundutbildningen mycket snabbt, precis som högskolorna. Under fyra år har vi ökat antagningen med ca 50 %. Vi har då naturligtvis behövt en ordentlig planering för att se över prioriteringarna. Utgångspunkten är att vi i dag har fyra långa yrkesinriktade program, den traditionella basen för SLU:s verksamhet: agronom, hortonom, landskapsarkitekt och veterinär. Vi har tre nya magisterprogram, som vi hade möjlighet att inrätta i och med den nya högskolelagen. Vi har ett gemensamt civilingenjörsprogram med Uppsala universitet, och vi har sju korta yrkesinriktade program. Det är i balansen mellan yrkesinriktade program och magisterprogram, mellan korta och långa program, som vi hela tiden måste göra avvägningar.

När det gäller vår utbildningsplanering är en utgångspunkt naturligtvis vårt sektorsansvar. (bild Sa) Men sektorsansvaret är ju inte särskilt precist definierat. Det är många andra universitet och högskolor som också bedriver utbildningar som är lika det vi gör. Det var enklare tidigare då vi hade sektorsansvaret och var ensamma på arenan. I dag är situationen annorlunda.

Då behövs naturligtvis en ordentlig omvärldsanalys, baserad både på vad riksdag och regering uttalar och på vad våra sektorer, våra näringar, anser att de behöver. Vi har tagit fram ett strategidokument som har varit basen, där vi bl.a. har sagt att vi skall öka antalet platser vid universitetet med 50 % inom tio år. Vi har gjort det inom fyra år. Vi har också sagt i strategin att vi skall öka på magisterprogrammen och inte på de yrkesinriktade programmen, detta efter en diskussion med avnämarna. Yrkesprogrammen styrs väldigt mycket av avnämarnas behov och deras bedömning av t.ex. hur många veterinärer eller agronomer som behövs. Vad gäller magisterprogrammen baseras det väldigt mycket på den allmänna omvärldsanalysen, framöver också på sökandetrycket.

Vi har naturligtvis också att ta hänsyn till vår roll i hela högskolesektorn. Vi försöker se till att vi lägger upp utbildningar som baseras på kompetensen men som kompletterar och inte dubblerar vad övriga universitet och högskolor har. SLU är ett relativt okänt universitet om man ser på ungdomsbarometern, men av dem som känner till oss vill en mycket stor del läsa vid universitetet. Det gäller för oss att nå ut med profilerade utbildningar som är intressanta för ungdomarna. (bild Sb)

Balansen mellan yrkes- och magisterprogrammen har jag redan berört. Det är en omvärldsanalys som inte alltid är lätt att göra. Man kan hävda att vi skall ge näringarna vad de behöver och inte vad de vill ha. Vi känner ofta att det finns en kortsiktighet och en viss ryckighet i deras bedömningar. Vi måste därför ha litet is i magen, se litet långsiktigt och bitvis blicka in i kristallkulan.

Balansen mellan korta och långa utbildningar styrs däremot väldigt mycket av vad vi bedömer att näringen vill ha. Sökandetrycket på korta utbildningar är dåligt, men samtidigt får de som utbildas i stor utsträckning jobb. Det behövs ett antal utbildningar i Sverige, men antalet som behöver utbildas inom varje program är relativt litet.

Möjligheterna till effektivt resursutnyttjande är något som är viktigt för universitetet liksom för alla. Vi måste se till att våra utbildningar kompletterar varandra och att vi har en bred bas, där vi effektivt kan utnyttja de kronor och ören som vi får, samt en kontinuerlig uppföljning.

Urvalskriterierna när vi satte upp de nya magisterprogrammen var naturligtvis att de skulle svara mot behov i samhället. (bild Sc) De skulle också vara unika för Sverige. Vi skulle inte gå in och konkurrera med andra, utan hitta nischer där våra utbildningar kunde fylla ett behov. De skulle utnyttja hela SLU:s kompetens. Samtliga magisterprogram går tvärsöver fakulteterna. Detta förorsakar vissa planeringsproblem, men vi såg att det var där behovet fanns. (bild Sd) De skall inte dubbleras mellan våra fyra huvudorter, och de skall ha tyngdpunkt inom biologi, teknik, ekonomi och landskapsplanering, gärna med kopplingar mellan de områdena. De skall alltså premiera helhetssyn och gå tvärsöver utbildningsområden. De skall förmedla en helhetssyn, och de skall också ha ett tydligt grönt stråk. Vi har också en gemensam kurs för samtliga nya studenter. Detta var de kriterier vi hade när vi valde de nya programmen.

Problemet med planering och genomförande är naturligtvis att snabba expansioner alltid blir svåra att hantera. Kvaliteten måste vara i fokus. De fakultetsövergripande programmen har också haft vissa problem vad gäller

tilldelningen av hst för olika utbildningar. Veterinärmedicinska fakulteten får ersättning med medicinsk hst och de övriga i huvudsak med naturvetenskaplig hst. Har man ett gemensamt bioteknologiprogram kräver veterinärerna dubbelt så mycket pengar som de andra fakulteterna för samma kurs. Med de grundförutsättningar som finns skapar detta naturligtvis problem.

Jag har redan nämnt problemet att ge näringen vad vi tror att man behöver i stället för vad man vill ha. Ett annat problem är att alla universitet och högskolor gör ungefär samma omvärldsanalys. Alla har en viss tendens att hoppa på samma tåg. Jag ser det som problematiskt och ansluter mig till det som Johnny Andersson sade i slutet av sitt anförande, att vi utan att låsa fast några ramar behöver föra en övergripande diskussion om prioritering inom området. Jag skall ge ett exempel. En annan svårighet är naturligtvis frågan om information kring de nya utbildningarna. Hur skall man nå ut? Studenterna formligen drunknar i information.

Johnny Andersson berörde avsaknaden av en nationell strategi. Låt mig ta ett exempel. (bild Se) Det gäller de skogliga utbildningarna, där vi under en lång följd av år – jag tror att vi har hållit på i sex år – har utrett vad det egentligen är näringen behöver och vad vi tror att man behöver. Efter ett antal år beslutade vi oss för att behålla en kort skoglig utbildning, skogsingenjör, trots att de stora skogsbolagen säger att en sådan inriktning inte behövs. Samtidigt backar skogsindustrierna själva, med statligt stöd, upp en liknande utbildning, som i och för sig inte får så många platser. Då undrar man vad det är för en omvärldsanalys som gör att man å ena sidan säger att utbildningen inte behövs, å andra sidan själva stöder en sådan utbildning. Det finns vid övriga högskolor ett antal ingenjörsutbildningar inom skog- och träsektorn som inte är identiska, men där det finns stora överlappningar med den utbildning som näringen menar inte behövs. I det här sammanhanget har inte det samråd och den diskussion ägt rum som jag tycker borde ha föregått initieringen av de utbildningarna. Det åligger förstås universitet och högskolor att själva leda detta, men samtidigt behövs en övergripande diskussion.

Jag vill avsluta med att ta upp några problem. (bild Sf) Det är otydligt vad riksdag och regering egentligen anser om yrkesinriktade utbildningar. Riksdagen beslutar om inrättandet av ett hippologprogram som är helt yrkesinriktat, samtidigt som man från Högskoleverket säger att vi inte skall ha fler yrkesinriktade utbildningar i landet. Det blir där en kollision mellan det man säger och den politik man sedan försöker följa.

Vi har svårigheter att behålla det ökade rörliga systemet när vi kommer in på nya områden. Huvudämnen är ett problem. Miljövetenskap finns t.ex. vid Göteborgs universitet. Vi har haft samverkan med Umeå universitet i något som heter Miljöhögskolan. Vi skulle kunna kalla alla våra kurser ”miljövetenskap”. Vad har då stämpeln för betydelse? Vi måste då ge kurserna flerdubbla benämningar och kalla dem miljövetenskap, markvetenskap och kemi, och på så sätt uppnår man inte det man är ute efter.

Detsamma gäller syntesämnena. Det finns problem med de små utbildningar som behövs. Det gäller inte bara civilingenjörsutbildning med japanska och tre platser, utan det finns behov av en lång rad nischutbildningar. Dessa blir

naturligtvis mycket dyra. Det gör att de kan behållas vid ett stort universitet med stora kurser inom vissa områden och möjlighet att också satsa på små, specialiserade kurser. Även på det här området behöver vi genomföra en analys av vilka behov som egentligen finns i landet.

Sonja Dahl avslutade utskottets rapport med att nämna tre utgångspunkter för politik och planering: arbetsmarknadens behov, studenternas efterfrågan och tillgången på resurser. Tillgången på resurser begränsar naturligtvis utvecklingen av kurs- och programutbudet, men huruvida det är arbetsmarknadens behov eller studenternas efterfrågan eller en kombination av dessa som styr beror i hög grad på vilken typ av utbildning det är. Studenterna frågar ofta: Ja men, får jag något jobb om jag satsar på en magisterexamen? Vår inställning är den, att har vi bra utbildningar och kan locka till oss bra studenter kommer de att få jobb. Vad gäller yrkesutbildningar, t.ex. veterinärsutbildningen, finns däremot ett mer definierat behov, och det måste vara basen för både universitetens och statsmakternas prioriteringar.

Christina Ullenius: Jag vill inleda med att tacka för möjligheten att redovisa erfarenheterna från den medelstora högskolan, en av de största små högskolorna, med ambition att så småningom bli universitet. Högskolan i Karlstad startade sin verksamhet som filial 1967. Att som de nya högskolorna befinna sig i så stark expansion och utveckling ger naturligtvis alldeles speciella förutsättningar. Eftersom vi nu har överlämnat vår ansökan om att bli universitet vill jag här ta chansen att överlämna vår fullständiga ansökan till utskottets ordförande för kännedom. För övriga intresserade – jag hoppas att det finns några här som är intresserade – kan jag nämna att några exemplar av kortversionen av vår ansökan ligger utanför salen.

Högskolan i Karlstad startade alltså som filial 1967 och blev egen högskola 1977. (bild T) Det året fick vi våra lärarutbildningar. Sedan hade vi under ett i vårt perspektiv stort antal år en relativt stabil verksamhet, och i början av 1990-talet hade vi en snabb expansion. Nu ser det ut som om vi håller på att stagnera. I samband med att ett stort särskilt uppdrag avslutas ser man också effekterna av flexibiliteten hos regering och riksdag. Detta blir väldigt påtagligt för oss när ett stort särskilt uppdrag, lärarutbildningen, fasas ut. Något som vi flexibelt och snabbt har byggt upp en organisation för skall snabbt tas ner igen. Med vår kännedom om perioden mellan 1997 och 1999 räknar vi ändå med att återigen få en snabb expansion. Vi vet att vi får åtminstone 1 500 nya helårsstudenter.

Hur arbetar vi då? Jag tänkte i stor utsträckning ansluta mig till det som Johnny Andersson sade om universitetens arbete och kopplingen mellan dimensionering, innehåll, kvalitetsfrågor och de allmänna intentionerna. Detta är min utgångspunkt. Sedan tänkte jag vara mer handfast, utifrån våra förutsättningar.

Hur hanterar man en sådan här utveckling i den medelstora högskolan? (bild U) Vi har just infört en ny organisation för att försöka behålla förmågan att ha överblick över hela utbildningsområdet, som nu kommer att spänna över ingenjörsutbildningar, naturvetenskap, samhällsvetenskap, humaniora och snart också vårdutbildningar. Vi har nio stycken storinstitutioner och ett mycket direkt samtal mellan rektor, som företrädare för styrelsen, och prefekterna, som

företrädare för storinstitutionerna, med ansvar för genomförande av all verksamhet. Vi har skapat en fakultet för hela högskolan. Det är i kraft av vår litenhet som vi kan hålla den goda kontakten mellan olika områden.

Uppdraget för fakultetsråd och utbildningsberedningar är att bereda de långsiktiga frågorna i forsknings- och utbildningsprogram, att genomföra kvalitetsuppföljning och att lämna förslag till den långsiktiga utvecklingen, förslag som sedan manglas årsvis i dialogen mellan rektor och institution. Vi har sex utbildningsberedningar för utbildningsprogram och en sjunde för det livslånga lärandet. Det är den organisation vi skall arbeta med under den närmaste tiden. Vi kommer givetvis att växa ur den.

Vi har naturligtvis den formella modell som hela högskolesystemet arbetar med: treåriga planeringsperioder, strategier och utvecklingsplaner, fördjupad anslagsframställning, verksamhetsplanering, budget, uppföljning och årsredovisning. (bild V) Vi uppskattar de tillfällen då vi har ett treårigt planeringsläge. Nu vet vi alla att det i realiteten inte är på det viset, men också det är något som man får hantera.

Vår strategi där vi befinner oss, på väg att bli ett universitet, är att ha bredd men också fördjupning. (bild X) Vi arbetar mycket på att skapa magisterutbildningar. Det handlar givetvis om kontakter med forskningen, det handlar om gränsöverskridande utbildningar och flervetenskapliga forskargrupper.

Det här omsätter vi i en anslagsframställning som naturligtvis baseras på en omvärldsanalys, med de begränsningar som redan har diskuterats. Vi har ett väl utvecklat kontaktnät i Västsverige och Mellansverige för att diskutera arbetsmarknad. Vi kan själva se demografin, vi kan se utvecklingen av utbildningen i vår region, och vi kan försöka jobba med den sociala snedrekryteringen.

Vi är definitivt inte en regional högskola i den bemärkelsen att vi bara har en regional roll. Vi är en del i ett nationellt system. Vi rekryterar nationellt. Vi måste också arbeta med förutsättningen att vi är en nationell resurs. Studenternas efterfrågan är givetvis ett viktigt underlag i vår planering.

Vi pekar i vår fördjupade anslagsframställning ut några utbildningsområden som vi ser som väsentliga i ett nationellt och regionalt perspektiv. (bild Y) Lärarutbildningen är stor hos oss. Detta är ett utbildningsområde som relativt sett är lätt för oss att diskutera. Vi har god kontakt med skolor i vår omvärld, vi kan se åldersstrukturer och barnkullar och vi kan också samråda med våra kolleger vid högskolorna i Västsverige. Detta gör att vi i vår anslagsframställning för den här treårsperioden lägger fokus på grundskollärare för årskurs 4–9 och gymnasielärare. Det handlar också om naturvetenskap, teknik och annat men också om det livslånga lärandet.

Det här skall sedan översättas i en intern planering som görs årligen men som ändå baseras på de treåriga översikterna. (bild Z) Vi har den fördelen att vi i budgetproposition och regleringsbrev har fått relativt gott gehör för förslagen i vår anslagsframställning. Vi kommer enligt våra prognoser att ha en tillväxt på mellan 1 500 och 2 000 helårsstudenter fram till sekelskiftet. Det skall då ske en fördelning mellan olika utbildningsprogram, men framför allt handlar det om att studenterna skall beredas mycket större möjligheter till flexibilitet genom att

vi ökar utbudet av kurser som inte är bundna i program, genom att vi erbjuder fördjupade studier genom att ge förutsättningar för forskarutbildning och genom att vi ökar utbudet av kurser med distansteknik.

I det här sammanhanget har vi fördel av att det handlar om lokala beslut. Det gäller studenternas efterfrågan och den goda dialogen med vår omvärld. Vi har fördelen av att ha skapat en beslutsorganisation som vi tror skall kunna hantera det här. (bild Å) En fördel med lokala beslut är också att vi kan fatta beslut om investeringar i lokaler parallellt med utbyggnaden av utbildningsutbudet. Det är en väldigt viktig förutsättning för att vi skall kunna hantera utbyggnaden.

Vi har också begränsningar. Det gäller svårigheten att klara utökningen av personalresurserna och att styra om personalresurser – det går inte att styra om personalresurser från barn- och ungdomspedagogiska program till ingenjörsutbildningar. Som jag antydde tidigare kan flexibiliteten vara ett problem när regering och riksdag föreslår snabba temporära uppdrag, som sedan skall dras tillbaka. Tidsfaktorn kan också bli ett problem, även om vi gör vårt bästa för att hantera uppdrag som vi får besked om i budgetpropositionen och som skall genomföras redan under våren.

Den resursfördelningsmodell som vi har nu är en möjlighet, men den är också en begränsning för en högskola som i stort sett har ett rent grundutbildningsuppdrag. Hur hanterar vi en resursfördelning där studenterna ser den tredje uppgiften som en klar konkurrens till kvaliteten i sin egen utbildningssituation?

Jag skall avsluta med att säga något om hur vi klarar av bl.a. balansen mellan studenter som läser på utbildningsprogram och studenter som läser kurser. (bild Ä) Andelen studenter på program har minskat, medan andelen studenter som läser fria kurser har ökat. Där har vi alltså genom vår planeringsmodell klarat utbildningsplaneringen. Fria kurser ger möjlighet att läsa på magisternivå, det ger möjlighet till fort-/vidareutbildning, det ger möjlighet till distanskurser, det ger möjlighet att läsa kurser på sommaren, och det ger möjlighet att läsa kurser på engelska. Det innehåller alltså många delmängder.

Möjligheten att fördjupa sina studier och förbereda sig för forskarstudier kommer till uttryck i antalet examina på korta och långa utbildningar. I början av 1990-talet var studierna genomgående upplagda för kort utbildning, tvåårigа utbildningar, och studierna var starkt linjebundna. I dag sker nästan all examination från minst treåriga program, vi har en starkt ökad andel magisterexamina, och alltfler studenter skaffar sig behörighet för forskarutbildning. (bild Ö) Nästa steg är givetvis att också få ge forskarutbildning.

På den mindre och medelstora högskolan finns de inre förutsättningarna för att driva en utbildningsplanering i samverkan med omvärlden.

Lars Ekholm: Jag skall anknyta till vad Jan sade inledningsvis. Det kanske är så att vi inte har planerat tillräckligt. Jag utgår, Jan, från att du sade det som en lätt provokation. Min bestämda uppfattning – och den har ju bekräftats här – är att det skall vi inte ha. Argumenten är helt enkelt att spåren förskräcker. Jan nämnde själv ett exempel, lärarutbildningarna, och det är faktiskt den enda utbildningen där utbildningspolitiker har båda tömmarna i handen. Detta till trots har det gått väldigt snett. Det säger jag inte som någon kritik mot planeringen – jag

har själv arbetat med planering på olika ämbetsverk och departement – utan det visar just hur svårt det är. Det verkar finnas en enighet bland de talare som har stått här om att man inte vill ha tillbaka det systemet.

Däremot menar jag att det systemet hade en fördel som vi ibland inte tänker på, nämligen att Sverige har undvikit att hamna i den situation som en del kontinentala länder har hamnat i, dvs. att man tvingas expandera sitt högre utbildningssystem trots att man saknar nödvändiga resurser. Vi ser detta tydligast i Tyskland, där man har en i stort sett grundlagsfäst rätt att komma in på universitet eller högskola men där pengar har saknats på grund av frånvaron av ett sådant system för totaldimensionering som vi hade här tidigare. Den svenska planeringshysterin, som jag nu tar avstånd från även om jag själv har sysslat med sådan planering tidigare, har i alla fall haft det goda med sig att vi har haft rimliga resurser för att bygga ut utbildningssystemet.

Vad skall vi då ha i stället? De exempel som har givits från företrädare för olika universitet och högskolor visar på hur ambitiöst man går till väga. Jag tror att jag är en av de få här i landet som läser alla fördjupade anslagsframställningar. Jag kan bekräfta att de ambitioner som har redovisats här i dag motsvarar de anslagsframställningar som normalt lämnas in. Det är inte så att detta hastas fram, utan man tar fram det material som finns och redovisar den egna högskolans position i ett nationellt perspektiv.

Vad skall vi då göra? Jag tar fasta på den fråga som någon tog upp om möjligheten till nationell samordning – jag noterar med tacksamhet att det inte talades om nationell planering. Johnny Andersson påpekade att vi nog behöver ett bredare material som man kan låta sig inspireras av. Vi har just nu i Sverige inte någon relativt fristående instans som kan ta fram sådant material. Det skulle vi behöva – inte för att strömlinjeforma olika utbildningar utan just för att kunna sätta in det egna resonemanget i mer allmänna resonemang om arbetsmarknaden av den typ som t.ex. SACO redovisade.

Sveriges universitets- och högskoleförbund arbetar inte med någon samordning utbildning för utbildning, däremot sker en sådan samordning på det allmänna planet. Ordföranden hade häromdagen vänligheten att inleda en konferens i högskoleförbundets regi. Då gällde det den tredje uppgiften. Den typen av samordning kan bli aktuell, dvs. att man tillsammans diskuterar och tar fram ett kunskapsunderlag. Nästa år har vi bestämt oss för att ta upp ett så pass aktuellt tema som fortbildning och vidareutbildning. De flesta är ju fega i debatten och vill inte ta i den heta frågan: Kan vi både ta in ungdomskullarna och se till så att de redan yrkesverksamma får utbildning? Man har inte riktigt tagit ställning i den frågan. Detta är alltså något som vi behöver diskutera, och det tänker vi göra inom förbundet, så att var och en sedan kan gå hem och fundera.

En sak tycker jag har saknats i debatten – eller också har jag varit ouppmärksam. Många har påpekat att vi inte kan ha en central planering, och olika grepp har föreslagits i stället. Jag vill för egen del understryka utbildningarnas elasticitet. Det har också visat sig att det inte går att ha strömlinjeformade utbildningar utan att de måste vara mer allmänna. Den faktorn är betydligt viktigare än vad som framgår av Sonja Dahls förtjänstfulla rapport.

Detta är det sätt varpå man arbetar.

Det har här inte framkommit att utbudet skapar efterfrågan. Detta borde understrykas mer. Det förhållandet att ett yrke blir uppmärksammat på arbetsmarknaden gör ju att efterfrågan uppstår. Ungdomarna kanske är klokare än vi medelålders. Många förfasar sig över att ungdomarna söker sig till medierna. De uppgifter jag har säger också att Hollywoods och andra mediers bidrag till bruttonationalinkomsten faktiskt är större än bidraget från bilindustrin. Ungdomarna kanske *är* klokare än vi.

Jag vill också fånga upp samarbetet mellan skola och högskola. Jag delar helt uppfattningen, som uttryckts av någon här, att vi i det här landet har lyckats planera högskola för sig och skola för sig. Det här är en uppgift för samordning, inte av utbildningsutbudet utan av de två systersektorerna.

Utifrån det faktum att man nu fäster så stort avseende vid högre utbildning ställer Sonja Dahl i sin rapport den provokativa frågan om den centrala planeringen, och med detta skall väl förstås departement och utbildningsutskott, har resignerat. Jag skulle vilja säga att det är tvärtom och därmed ge dessa makthavare beröm. De har blivit klokare och insett att den gamla typen av planering inte fungerar, utan att mer sofistikerade metoder måste till i detta dynamiska samspel.

Ordföranden: Vad gäller planering av lärarutbildningen är det väl inte besluten i sig som är bekymret utan det faktum att föräldrarna inte rättar sig efter planeringen.

Vi tar nu en paus, och därefter lämnar jag ordet fritt för synpunkter, kommentarer och frågor kring det som har sagts eller det som hittills saknats.

Ordföranden: Vi säger tack till Lars Ekholm. När det gäller planering av lärarutbildningen är det inte besluten i sig som är bekymret utan att föräldrarna inte rättar sig efter den planering vi gör för lärarutbildningen.

Jag skulle vilja börja med att lämna ordet fritt. Agneta Bladh från Högskoleverket är först på listan.

Agneta Bladh: Tack för ett mycket belysande seminarium, även om jag inte kan vara med till slutet. Det är nog dags nu att se litet mer nyktert på de här frågorna. Jag företräder Högskoleverket, som har en mycket kort historia på knappt två och ett halvt år. Men vi har ändå i våra väggar detta att vi har organisationer tillbaka i tiden. UHÄ stod för mycket av planering. När vi internt har funderat på om vi behöver ställa något material till förfogande finns det bland personalen sådana som tänker mycket på hur det var förr, och det har vi naturligtvis tagit avstånd från.

Det är en sak som är alldeles självklar för mig men som jag tror att jag ändå måste betona, bl.a. för mina medarbetares skull. För Högskoleverket är det alldeles självklart att universitet och högskola har ansvar för sin egen planering av utbildningen. Skall Högskoleverket komma in i detta handlar det om att göra analyser som underlag för högskolornas planering. Det vill jag göra alldeles fullständigt klart. Någon annan roll för verket kan jag inte se härvidlag.

Det har gått litet troll i diskussionen, mest inom verket. Det gör att vi inte har gjort de analyser som vi skulle ha kunnat göra som underlag. Men det är mycket

möjligt att det behövs en sådan här diskussion först för att våga ta ett litet steg, så att det inte blir ett eko av det förgångna.

Jag skulle också vilja beröra en del av det som Thomas Rosswall tog upp ganska tydligt, inte bara den lilla signalen till verket. Det gäller detta med avvägning mellan yrkesexamina och generella examina. Rosswall var väldigt tydlig på den punkten. Om man skall vara anpassningsbar i ett föränderligt samhälle fordras det kanske att utbildningarna inte låses i onödan och att man kan utnyttja de generella examina på många olika sätt, också för utbildning och program som leder till olika breda yrkesområden. Detta är bakgrunden till att vi på Högskoleverket sade nej när vi skulle yttra oss över hippologexamen. Vi tyckte det var ett smalt område och avstyrkte således förslaget. Jag vet inte vad regeringen sedan har beslutat. Men jag tycker, och verket tycker, att vi noga skall tänka oss för när vi inrättar yrkesexamina som låser tankebanor och utvecklingskraft på lärosätena.

Vi har gjort ett likadant ställningstagande när det gäller den utbildning som finns inom social omsorg. Vi har föreslagit att den skall läggas ned och att man i stället använder de generella examina vi har för att utforma den typen av program. Det betyder alltså inte att vi inte tycker att utbildningarna skall finnas men att man skall utnyttja andra instrument som vi redan har. Därför har vi alltså en restriktiv hållning när det gäller yrkesexamina.

Jag tycker att diskussionen och lärosätenas företrädare har visat, precis som Lars Ekholm, att det pågår en seriös diskussion och analys inom lärosätena innan man bestämmer sig för olika typer av utbildningar. Om det skall till någon typ av nationell prioritering mellan högskolors olika profiler är det en fråga för regering och riksdag, inte en fråga för Högskoleverket, anser jag. Högskoleverket kan bidra med underlag och analyser, men inte med planeringsinstrument.

Jag skulle vilja avsluta med detta. Sedan vet jag att verkets informationschef vill begära ordet. Det är litet sorgligt att inte framföra vad vi gör för att informera studerande som kommer till universitet och högskola. Men eftersom rubriken är Planering av högskoleutbildning vill jag hålla mig till detta i första hand.

Åsa Klevard: Jag vill för helhetens och tydlighetens skull påpeka att det inte bara är SACO som informerar presumtiva studerande om vilka universitetsutbildningar som finns i Sverige. Det gör även Högskoleverket. Vi har också något som kallas Studenthandboken. Den heter samma sak som den handbok som går ut till de studenter som är ute på högskolorna. De får en studenthandbok från SACO. Vi delar ut Studenthandboken till presumtiva studenter. Alla i tredje årskursen på gymnasiet får Studenthandboken varje år. Där finns alla program och kurser på alla Sveriges högskolor och universitet med. Nästa kommer precis vid årsskiftet. Den jag har här är alltså förra årets. Jag har lagt den utanför salen.

Samtidigt ansvarar Högskoleverket för databasen Asken, som också innehåller alla program och kurser på Sveriges högskolor och universitet, över 11 000 program och kurser. Den finns alltså på nätet under adressen http://asken.hsv.se

Thomas Rosswall sade att det finns massor av information, att studenterna dränks i information. Vi har gjort en kvalitativ utvärdering av Studenthandboken. Mycket riktigt visar det sig att de presumtiva studenterna tycker att de får för mycket information och värdesätter att få en samlad information om alla utbildningar som finns. Den här handboken innehåller en sådan information. Högskoleverket har också hand om databasen Ortelius. Vi har den svenska hanteringen av den. Det är en EU-databas med EU-ländernas högre utbildning. Den får man tyvärr betala för än så länge. Vi kämpar för att få friköpa den så att man kan gå in i den på nätet gratis. Det är flera gymnasieskolor som prenumererar på Ortelius. Dessutom informerar vi om studier utomlands och har texter och handböcker om studier utomlands. Vi håller också på med ett attitydprojekt, dvs. vi försöker påverka dem som kanske inte automatiskt hittar till universitetsutbildning. Vi försöker nå dem på de kanaler där de finns och visa dem att det finns universitetsstudier. Det är en del av det vi har. Jag tyckte att det var viktigt att tala om att vi också har den här informationen.

Peter Honeth: Några kommentarer tycker jag att man kan göra till det som har sagts. Jag skulle vilja lyfta fram något som jag inte tycker att man har betonat tillräckligt i anförandena, även om det nämndes åtminstone av någon. Det är den dynamiska aspekten på samspelet mellan utbildning och arbetsmarknad. Det finns ibland en tendens att beskriva det som att det finns behov av utbildade och att vi därför alltså skall utbilda för de behoven. Jag tror att utbildning i väldigt stor utsträckning också skapar en arbetsmarknad, eller att utbildade skapar en arbetsmarknad. Jag tycker i själva verket att det är en av de viktiga effekterna av de förändringar som har skett under 1990-talet. Utrymmet för det dynamiska samspelet mellan utbildning och arbetsmarknad har ökat avsevärt. På samma sätt har det skapats en mycket stor dynamik och förnyelse inom högskoleutbildningen.

Å andra sidan leder naturligtvis den här dynamiken till svårigheter eller nackdelar. Den har naturligtvis lett till en viss oöverskådlighet. Det ligger egentligen i förändringarnas natur. Tidigare hade man ett system med ett begränsat antal utbildningslinjer som åtminstone förment var desamma över hela landet. Det kan jämföras med ett system där varje högskola själv har ett planeringsansvar och kan skapa, förnya och ändra utbildningen. Det är klart att det leder till en ökad oöverskådlighet och naturligtvis med rätta till en viss kritik från studenter och presumtiva sökande. Man har litet svårare att orientera sig.

Men om man jämför den typen av nackdelar med de fördelar som jag tycker att dynamiken har skapat, är det min mycket bestämda slutsats att fördelarna långt överväger nackdelarna. Det finns ingen anledning att i grunden ändra systemet av de här skälen. Däremot kan det finnas anledning att fundera över hur man t.ex. via förbättrade informationsinsatser, samordning, analyser och liknande skall kunna minska nackdelarna.

Jag skulle vilja lyfta fram en aspekt till som jag tycker kanske också kom bort litet grand i inledningarna. Det är att utbildningen vid universitet och högskolor visserligen i många avseenden är nationell och numera kanske t.o.m.

internationell, men samtidigt är den också regional, åtminstone om jag får tala för Lunds universitet. Jag tror att samma förhållanden råder för alla universitet och högskolor i litet skiftande utsträckning. Vårt förnyelsearbete av utbildningen, utöver den inomvetenskapliga förändring som Johnny Andersson nämnde, är någonting som väldigt mycket kommer till i ett samspel med det omgivande samhället, framför allt regionalt.

Låt mig ta ett par exempel. Inom universitetet har vi naturligtvis väldigt starkt följt upp de stora framgångar och den tillväxt som Ericsson, som ju har sin forsknings- och utvecklingsverksamhet för mobiltelefonin i Lund, har gått igenom. Det påverkar direkt vår utbildning, vårt utbud och innehållet i utbildningarna. Samma sak gäller för läkemedelsindustrin och livsmedelsindustrin för att ta ett par exempel till.

Det är ett skäl till att jag tror att det är svårt att ha alltför långtgående ambitioner att försöka planera utbildningssystemet från nationell utgångspunkt. Väldigt många av utgångspunkterna är i själva verket regionala eller lokala.

Min slutsats blir att man skall vara försiktig med att tro att det är möjligt att ha ett planeringssystem i den bemärkelsen att det är ett styrsystem. Däremot skall man satsa på att minimera de nackdelar som finns när det gäller oöverskådlighet och på ett bättre analysunderlag, gärna från centrala myndigheter, SACO och andra aktörer. Man skall också intensifiera diskussionerna mellan universitet och högskolor och mellan universitet och högskolor å ena sidan och de centrala statsmakterna och myndigheterna å andra sidan.

Bengt Silfverstrand: Herr ordförande! Jag vill ta upp relationen utbildning–arbetsmarknad och även ställa en fråga till SACO:s representant om en precisering vad gäller lönebildningens betydelse.

Vi har två utgångspunkter, utbildning och arbetsmarknad. Vi har den bild som redovisades av SACO:s representant om framtidens yrken och framtidens arbetsmarknad. Där kan vi notera en mycket stark tyngdpunkt på teknik och naturvetenskap i första hand. För att konkretisera ytterligare kan vi ta en yrkesgrupp som civilingenjörer. Den bilden stämmer väldigt väl överens med regeringens och riksdagens beslut om vilka områden som vi särskilt mycket skall inrikta ansträngningarna på. Utan överdrift kan man säga att vi har lyssnat mycket på signalerna från näringslivet. Det må vara rätt eller fel, men vi har gjort det.

Den andra utgångspunkten redovisade Johnny Andersson från Uppsala universitet, nämligen att tyngdpunkten på dyrare utbildning går ut över de billigare utbildningarna. Man kan också säga att naturvetenskapen ökar delvis på bekostnad av de samhällsvetenskapliga disciplinerna. Den redovisningen är väl snarast en bekräftelse på en slutsats i Sonja Dahls rapport, nämligen att per capita-ersättningarna blir normerande eller i alla fall starkt styrande utgångspunkter för den lokala resursfördelningen mellan ämnen och institutioner.

Jag skulle vilja ha svar på detta från företrädarna för universitet och högskolor. Tycker ni att dagens resurstilldelningssystem är för styrande i dessa avseenden? Skulle ni vilja ha förändringar till stånd på den punkten? Är det dags att göra en justering eller annan förändring i resurstilldelningssystemet i dag? Eller är det andra saker ni skulle vilja ha ändrade så att det blir mindre

styrande? Är det negativt, Johnny Andersson, att vi får den här förskjutningen mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap? Är hela systemet för hårt styrande för universiteten och högskolorna?

Sedan skulle jag också vilja ha en precisering när det gäller lönebildningen. Om jag har tolkat utvecklingen rätt, är det till den privata arbetsmarknaden civilingenjörer och högskoleingenjörer skall gå. Vad finns det för hinder här med avseende på lönebildningen? Den privata arbetsmarknaden är ju i allra högsta grad fri med fri lönebildning. Man kan förmoda att mycket stora delar av de grupper som det är fråga om här kommer att vara så efterfrågade att det, ovanpå den centrala uppgörelsen där även SACO är med, sker en lokal lönebildning i mycket stor utsträckning. Jag undrar egentligen var problemet ligger. Vad skulle du ytterligare vilja ha för förändringar till stånd på den svenska arbetsmarknaden för att det från dina utgångspunkter skulle bli en ännu friare lönebildning?

Johnny Andersson: När det gäller det nuvarande tilldelningssystemet påvisade jag bara att de s.k. inriktnings- och intentionsmålen har en kostnad. Statsmakterna kan inte utan vidare säga att det är väldigt bra om det utbildas fler naturvetare och samtidigt säga att det är viktigt att man tar in studenter. Det reducerar naturligtvis antagningen till utbildningen. Den kopplingen är nödvändig att göra. Det gäller nästan vilket system man än har. Jag skulle i och för sig, och det är min personliga åsikt, gärna se att man utvecklade ett system där man egentligen inte har prislappar på det här sättet utan en totalbudget för en högskola eller ett universitet och sedan inom ramen för detta gav vissa uppdrag.

Det liknar ju nuvarande system, men det ger inte den tydliga prislapp som åtminstone på vissa håll i dag skapar en inre frustration. Jag tror att man är på väg att lära sig hur systemet kan tillämpas, men det är inte alldeles enkelt att hantera det inom mångskiftande högskolor eller universitet. Jag tror att det långsiktigt är bättre med SLU:s modell, dvs. att statsmakterna anvisar ett belopp och sedan ställer krav på att det skall finnas en viss utbildning. Sedan prioriterar högskolorna själva, inom sina ramar.

Christina Ullenius: Vi diskuterar naturligtvis också effekterna av den här resursfördelningsmodellen och ser de styrande konsekvenser de olika prislapparna har. Sedan ser vi också de interna nackdelarna där det finns de som företräder att vi skall behålla den inom andra utbildningsområden och menar att vi skall använda en intern flexibilitet. Jag skulle vilja hävda att gränsdragningarna i dag inte är rationella. De bygger på gamla traditioner och gamla förutsättningar för humanistisk samhällsvetenskap t.ex. Det har inte tagits med i beräkningarna att det växer fram nya utbildningsområden med nya förutsättningar. Den här modellen kräver stor intern integritet i diskussionen. Man måste klara av att förändra den interna resursfördelningen i relation till den resursfördelningsmodell som riksdagen använder.

Vi har haft ett modifierat system på Högskolan i Karlstad. Nu går vi in i en djup diskussion som egentligen handlar om ett radikalt annorlunda resursfördelningssystem som bygger på att skapa incitament för den utveckling vi vill driva. Vi vill t.ex. ha en resursfördelning som baserar sig på ämnenas

ambitioner på C- och D-nivå. Det handlar om att skapa magisterutbildningar och att delta i distansutbildning. Det är satsningar som kräver stora investeringar i lärarresurser och andra resurser. Det är en omställning av kulturen. För att orka med det krävs det en annan typ av prislappar.

Åke Zettermark: Det finns två frågor när det gäller resurserna för den naturvetenskapliga och tekniska utbildningen. Jag har inte några bestämda uppfattningar. Möjligtvis har man det på SACO, men jag är nyligen återkommen dit, så jag måste kontrollera detta.

SACO hävdar att utbyggnaden av högskolan måste ske under bibehållande och helst höjande av kvaliteten. Det är den restriktion man lägger på alla dessa dimensioneringsfrågor. Kvalitetsfrågorna måste vara i fokus.

När det gäller de naturvetenskapliga utbildningarna ligger väl problemet på gymnasieskolan. Det är för få som väljer naturvetenskaplig linje på gymnasieskolan. Då får man inte så många studenter som har möjlighet att välja dessa högskoleutbildningar.

Lönebildningen kan ses på kort och litet längre sikt. Lönerelationer ändras ju relativt långsamt. Jag vill peka på att i mera marknadsorienterade system än vad den svenska lönebildningen har varit, har genomslaget blivit större när det gäller löneskillnader som beror på kompetensnivåer. Den främsta orsaken till de växande löneskillnaderna i USA är enligt de flesta bedömare just den snabba teknikutveckling och att arbetskraften inte hinner med i sin utveckling av kunskap och kompetens. Det slår igenom i ändrade lönerelationer.

Jag tycker att detta leder till slutsatsen att kompetensfrågorna blir allt viktigare när det gäller lönerelationerna. Det här tenderar att vidga löneskillnaderna på en marknad. Det har jag sagt i andra sammanhang. Jag tror att det är den stora utmaning vi står inför i Sverige, om vi vill skapa full sysselsättning utan att vidga löneskillnaderna. Marknadskrafterna är relativt starka. Sedan är det frågan om i vilken takt det här går.

Beatrice Ask: När jag lyssnade på inledningen blev jag litet bekymrad över om vi skulle ha något att diskutera, eftersom det verkade som om allt fungerade så väl och att vi inte har några bekymmer. Sedan kom det några synpunkter som visade att det kanske inte är så.

Jag skulle vilja veta i vilken utsträckning sökandetrycket faktiskt påverkar vilka utbildningar som anordnas och erbjuds? Finns det något exempel på någon högskola som har lagt ned någon utbildning i höst, därför att det inte funnits tillräckligt många sökanden? Vilken förmåga har vi att lägga ned utbildningar? Jag har en känsla av att vi erbjuder ungefär samma utbildningar år efter år och att det nästan inte händer någonting. Vill man vara riktigt elak kan man säga att det viktiga är att man skaffar sig en längre utbildning. Allt är nyttigt och användbart oavsett om studenterna är intresserade eller inte.

Vi har ganska många metoder för att ta fram det nya och vi kan hitta på läckra varianter för att locka studenter till högskolan. Men hur duktiga är vi på motsatsen? Det är ju lika viktigt att kunna avveckla det som uppenbarligen inte håller eller som inte håller tillräckligt hög kvalitet. Det skulle jag vilja ha synpunkter på.

Jag har också en bestämd känsla av att det finns ett antal utbildningsvägar, program eller kurser som är oerhört eftertraktade, men där antalet utbildningsplatser ändå är förhållandevis konstant. Hur ofta är det någon som gör en analys av skälen? På gymnasiet har vi den populära damfrisörsutbildningen. Där tror jag snart att betygen är på den högsta nivån. Vi inser att alla inte kan klippa hår, och därför håller man igen litet grand. Men på alla de utbildningsvägar dit det är många som söker är det kanske inte det som begränsar. I höst har det varit ett väldigt tryck på vissa datainriktade utbildningar. Ett skäl till att högskolorna inte har utökat dessa utbildningar mera kan vara att det är svårt att hinna få fram lärare. Man måste ju bygga upp kvalitet i utbildningen långsiktigt, och det är svårt att snabbt följa trenderna. Har vi skaffat oss den förmågan?

Min frågor är: Hur duktiga är vi på att lägga ned irrelevanta utbildningsvägar och kurser? Har vi gjort några sådana saker i höst?

Thomas Rosswall: I de prioriteringar jag presenterade nämnde jag inte att vi har lagt ned tre utbildningar i den processen. Vi har satsat på nya utbildningar som vi tycker har varit mer anpassade både till vad studenterna efterfrågat och till vad näringen efterfrågat. Låt mig ta två exempel.

Det ena är den jägmästarutbildning som var en lång yrkesinriktad utbildning som numera är nedlagd. De sista studenterna har ännu inte gått ut. Vi kom fram till att det var bättre att ha ett skogligt magisterprogram som gav större flexibilitet. Det var det näringen efterfrågade. Man ville ha studenter som var bättre profilerade.

Det andra är att vi hade en tvåårig skoglig utbildning. Jag nämnde att vi har beslutat att ha en treårig, trots att näringen tyckte att det inte behövdes. Den gamla utbildningen är nedlagd.

Vi diskuterar just nu möjligheterna att lägga ned en utbildning nästa år, men jag tänker inte berätta vilken det är vid detta tillfälle.

Det är helt klart att sökandetrycket är utomordentligt viktigt. Det finns två reaktioner som kan komma. Man kan fortsätta vid universitetet eller högskolan, men det är oansvarigt. Man kan ta in färre studenter så att man får högre sökandetryck per plats, men det gör att programmet tyvärr blir dyrare. Därför finns det en viss risk för att man behåller ett större antal platser för att få bättre ekonomi i det. Men jag tror att det långsiktigt är en utomordentligt farlig väg att gå.

Man kan också informera bättre om programmen. Det kan finnas många skäl till varför det är ett dåligt sökandetryck. Det behöver inte betyda att utbildningen är dålig. Det kan betyda att den inte är känd eller att man inte har gjort den här analysen.

När jag har ordet vill jag passa på att kommentera en sak. Tyvärr har Agneta Bladh gått. Vi kan ha olika åsikter om huruvida man skall ha korta yrkesinriktade utbildningar, och det kan vara en intressant diskussion i sig om man skall ha tvåårigа ingenjörsutbildningar. Men jag tycker att det är fullkomligt självklart att om riksdagen beslutar att inrätta ett nytt program och avsätter nya medel för detta, skall man få inrätta även det programmet. Nu, två och ett halvt år efter det att vi började med vår utbildning, vet vi fortfarande

inte vilken examen studenterna som redan har utexaminerats skall få beroende på att regeringen ännu inte har bestämt sig.

Christina Ullenius: Vi försöker balansera omvärldsefterfrågan, dvs. vi tar hänsyn till en prognos om arbetsmarknad, studenternas efterfrågan och våra egna resurser i termer av lärare. Om vi tittar på de senaste årens studentefterfrågan skulle vi ha ett gigantiskt program för barn och ungdom, förskollärare och fritidspedagoger. Vi skulle ha ett gigantiskt grundskollärarprogram med inriktning på svenska och samhällsvetenskap. Vi skulle ha väldigt stora program för informatörer, dataingenjörer och multimediadesign. Vi skulle inte ha någon byggingenjörsutbildning, ej heller någon i maskinteknik. Vi skulle inte ha någon lärarutbildning i matematik och naturvetenskap.

Jag tycker att det illustrerar behovet av att högskoleledningen balanserar studenternas efterfrågan med det vi tror om den framtida arbetsmarknaden och de riktlinjer vi får från regering och riksdag. Vi har väldigt klara riktlinjer att vi skall dra ned på det barn- och ungdomspedagogiska programmet och på grundskollärarutbildningen 1–7. Det är precis det som studenterna efterfrågar. Det är väldigt många av de kvinnliga studenterna som efterfrågar detta.

I en ung högskola är det inte så många program som har hunnit bli gamla och mossiga. Men vi har lagt ned samtliga tvååriga ingenjörsutbildningsprogram till förmån för nya treåriga ingenjörsutbildningsprogram. Där ingår också att ändra profiler. Sedan skall man komma ihåg att program må heta samma sak år efter år, men det är en väldigt dynamisk utveckling av innehållet i programmen.

Med dagens sökandetryck är det inte många utbildningar som inte har ett tillfredsställande intresse från ungdomarna. Jag nämnde ett exempel, byggingenjör, men där menar jag att det finns ett nationellt behov. Det kommer tillbaks på andra sidan sekelskiftet.

Peter Honeth: Det är alldeles klart att huvuddelen av förnyelsen av utbildningar sedan 1993, när den stora omläggningen av systemet skedde, har varit inriktad på två saker. Dels att skapa nya utbildningar, dels att förnya innehållet i befintliga utbildningar. Anledningen till att inte lika mycket energi har lagts på att lägga ned utbildningar är bl.a. det som Christina Ullenius nämnde, nämligen att vi ändå har sökande till alla våra utbildningar med något enstaka undantag. Vi har många fler sökande till de allra flesta utbildningar än vad vi kan ta emot.

Det andra skälet var ju att det system som vi gick ifrån genom 1993 års förändringar egentligen handlade om ett relativt begränsat antal utbildningar som var ganska grundläggande och relativt breda. Behovet av dessa relativt breda utbildningar kvarstår, men i stor utsträckning med förändrat innehåll.

Jag tror däremot att en del av de nya utbildningar som vi har tillskapat under de senare åren ganska naturligt kommer att visa sig inte vara livskraftiga i ett längre tidsperspektiv. Därför tror jag att vi några år framöver kommer att se mera av att man direkt lägger ned utbildningar. Men fortfarande ligger huvudinriktningen i förnyelsen helt riktigt i att framför allt förändra innehållet. Det har var en oerhört kraftfull förändring, vågar jag påstå. Härutöver måste man fortsätta att skapa nya utbildningar som möter behov som inte naturligen har låtit sig fångas upp i de traditionella litet bredare utbildningarna som vi har

sedan tidigare.

Bert Fredriksson: Jag har tre frågor. Först vill jag stödja det bl.a. Johnny Andersson och Lars Ekholm talade om, nämligen behovet av en central analysfunktion. 60-talet var kanske prognosernas decennium. Poängen med alla diskussioner då var ju att de förde med sig mycket information till studenter, lärare och andra intressenter av högskolan. Debatterna i anledning av dessa prognoser kom sedan att påverka utbildningens organisation på olika sätt. Jag tror att det skulle vara en stor hjälp för högskolorna i deras lokala ansvar.

Sedan är det två frågor jag saknar i diskussionen. Den ena gäller lärarförsörjningen och vilken betydelse den har i utbildningsplaneringen. Vi i SULF är väldigt oroliga för att högskolan inte skall kunna klara behovet av lärare, inte minst om man börjar öka förhoppningarna på att vi i större omfattning skall få doktorer som lärare. Man skulle kunna fråga företrädarna för universiteten vilken betydelse som de här frågorna har i utbildningsplaneringen. Utbildningsutskottet är ju närvarande nu. Man får hoppas att ni kommer att fatta beslut om en forskarutbildning som är effektivare och som gör att vi så snabbt som möjligt kan öka antalet licentiater och doktorer.

Den andra frågan som inte har nämnts ännu i utbildningsplaneringen är ju vaktslåendet om kvaliteten i utbildningen. Jag utgår ifrån att vi alla är överens om att den är viktig. Den bör i alla fall bibehållas och helst förbättras. Frågan är vilken betydelse detta har. Vilket ekonomiskt utrymme får era mål när det t.ex. gäller kvaliteten? Får den stå tillbaka på grund av det starka kvantitativa trycket?

Lars Ekholm: Jag vill gärna svara på frågan om vad vi gör för att analysera lärarsituationen. Företrädarna från universitet och högskolor kan väl svara från det lokala perspektivet. Från förbundets sida har vi tagit fram ett material med den anslående titeln Får vi nog av doktorer? Det visar att det kommer att bli en brist, precis som Bert Fredriksson var inne på. Man kan lägga ihop de olika faktorer som spelar in här, dels pensionsavgångar, dels expansionen allmänt av systemet, dels ambitionshöjningarna. Det finns tydliga gränser i det här. Universiteten har den högsta andelen disputerade. Därefter kommer mindre och medelstora högskolor, och sist kommer vårdhögskolorna. Om man skall kunna öka dessa ambitioner och om vi dessutom skall kunna försörja näringsliv, skola och sådant uppstår det en brist. Dessa siffror finns redovisade i den senaste budgetpropositionen i avsnittet om den nya forskarutbildningen.

Där tänker vi gå vidare och gå ned på ämnesnivå. Jag har fått det bestämda intrycket att rektorer och andra på universitet och högskolor precis kan pricka in i vilka ämnen det är svårt att rekrytera lärare. Det ger sig till känna på alla orter. Men vi arbetar med det. När vi är färdiga med den analysen tänker vi gå till hugade finansiärer som står på kö för att få lägga pengar i särskilda insatsprogram för detta.

Romulo Enmark: Den springande punkten här är ju hur mycket vi skall anpassa oss till näringslivets behov eller omvärldens behov och hur mycket planering som behövs för att kunna göra detta. Jag tycker att de politiker som har haft hand om detta har skött sig väldigt bra. De har hållit tassarna borta där de skall

hålla tassarna borta, och de skall ha ett stort tack för det.

Det finns dock några skönhetsfläckar. En sådan är bristen på lärare och doktorer. Det är ingen tvekan om att det behövs en större och mer effektiv doktorandutbildning helt enkelt. Detta kolliderar med en annan sak, och det är att vissa pengar inom den här sektorn alltmer kommit att riktas mot tillämpad forskning osv. Det innebär, särskilt för små högskolor som Borås, att de begränsade medel man har måste gå till att på något sätt tillfredsställa näringslivets behov. Principiellt är det inte problematiskt, det är väldigt bra, men problemet är att näringslivets behov blir väldigt fort antika. Alltså producerar man doktorer som fort åldras. För ett stort universitet där EU-pengarna, som också är produktinriktade, bara är en del av forskningsbudgeten kanske det inte är något problem. Men för oss utgör Chalmerspengar och KK-stiftelsens medel mer än hälften av den totala forskningsbudgeten. Det tycker jag är ett problem som också bör tas upp.

Margitta Edgren: Med anledning av att fler nu ansluter sig till att det finns ett behov av en central analysfunktion skulle jag vilja fråga de närvarande:Vad gör ni med den statistik som redan finns? Hur använder ni den? Vad drar ni för slutsatser av den? Hur påverkar den ert sätt att fungera? Det finns faktiskt ganska mycket material.

Jag vill uppmärksamma er på det som står på s. 47 i Sonja Dahls rapport där hon bl.a. har en rubrik: Vad blev resultatet? Om jag är snäll jämför jag siffrorna för 1977 och för 1994. Under den perioden har antalet närvarande studenter i högskoleutbildningen ökat med 100 000, alltså på dessa nästan 20 år. Under samma tid har examineringen bara ökat med 6 000. På något vis tycker jag att detta antyder ett problem som ingen här har berört, dvs. att studenter stannar kvar, de tar inte ut examen. Det har naturligtvis med arbetslöshet att göra. Jag vill ha er synpunkt på det.

Det andra som jag skulle vilja fråga om och som ingen heller har nämnt – jag tror att det närmast är Verket för högskoleservice som skulle kunna besvara det – är: Finns det någon som gör en ordentlig uppföljning av vad det blev av våra studenter? Vart tog de vägen? Fick de jobb? Fungerade det? I Amerika har man mycket sådana uppföljningar. Finns det någon som gör systematiska sådana undersökningar, eller hur är det?

Till slut skulle jag vilja att någon kommenterar, närmast kanske en representant för SACO, den arbetslöshet som finns bland akademiker. Om jag inte helt missminner mig visar rapporterna att 14 000 naturvetare och tekniker arbetslösa. Har de valt fel? Vad är det för fel med den utbildning som de har? Varför är de arbetslösa när man nu samtidigt säger att vi skall ha gedignare utbildningar, längre utbildningar, vi skall ha tekniker osv.? Finns det någon missfit här som vi borde uppmärksammas på, som ni vet och som ni borde tala om för oss?

Ann Fritzell: Vad gäller antalet examinerade får man komma ihåg att utbildningarna under samma tidsperiod blivit mycket längre. Därför behövs det fler studenter samtidigt i högskolan för att åstadkomma längre utbildningar. Många yrkesutbildningar har förlängts. Jag kan nämna förskollärarutbildning, även om

den inte längre heter så, sjuksköterskeutbildning, ingenjörsutbildningarna. I stort sett alla högskoleingenjörsutbildningar är treåriga. Därtill kommer den oerhört populära magisterutbildning som infördes 1993 och som leder till teoretiska studietider om minst fyra år. Det är en förklaring till det lägre antalet examinerade.

Ytterligare en teknisk förklaring är att det som var examina före 1993 inte längre är examina i statistisk mening. Siffrorna för före 1993 och efter 1993 är inte riktigt jämförbara storheter. Det gäller i huvudsak påbyggnadsutbildningar inom vårdutbildningarna, som inte längre leder till examina.

Vart tar högskolestuderande vägen? På nationell nivå gör SCB uppföljningar ett antal år efter examen. Man följer upp grupper ett varierande antal år efter examen. Det gäller alla typer av utbildningar, inklusive forskarutbildade och även gymnasieungdomar. Där kan man naturligtvis se, vilket leder mig in på den sista frågan beträffande arbetslöshet, att ju längre utbildning de har, desto större sannolikhet är det att de får ett jobb och att de får ett jobb snabbare. Det är dessutom så att kvinnor får jobb snabbare än män – detta som en liten kuriositet.

Även de svenska siffrorna för nuvarande arbetslöshet är väsentligt mycket lägre när det gäller högskoleutbildade. Även om de var högre än de var förut, är de i lågkonjunkturen mycket lägre för högskoleutbildade än för gymnasieutbildade. För gymnasieutbildade finns det praktiskt taget ingen arbetsmarknad i dag.

Lars Ekholm: När jag läste de här siffrorna var min reaktion följande. På ytan kan det synas som att systemet är väldigt ineffektivt. Men så ser det ut i världen i stort, fastän det kanske inte är någon tröst. Det är ofta chockerande låga examinationssiffror. Alla sådana här siffror måste tas med en nypa salt. Det finns inom pedagogisk forskning – jag är inte någon sådan forskare – en klassiker: Urban Dahllöf avslöjade i samband med PUKAS-tidevarvet hur man kunde gå fel i den här typen av statistik. Man planerade frenetiskt därför att studenterna vällde in, det var dålig genomströmning. När han verkligen tog reda på vad studenterna hade för ambitioner visade det sig att det inte alls var så att alla ville ta en examen.

Det har lärt oss att man måste titta på statistiken med viss försiktighet. Jag utesluter inte, Margitta Edgren, att det här kan vara tecken på dålig effektivitet, men man måste vara försiktig. Det här är ett exempel på sådant som skulle behöva analyseras i lugn och ro.

Kjell Gunnarsson: Generellt sett finns det oerhört mycket statistik. SCB är en av de stora producenterna och Högskoleverket en annan. Det är bra att den här frågan kommer upp. Statistiken ger väldigt ofta en bakgrundsbeskrivning. Vi kan ta reda på väldigt mycket om våra studenter. När det gäller vad våra studenter gör kan vi titta efter vilka näringsgrenar de är i, hur mycket de tjänar, inom vilka sektorer de jobbar, vilken forskarutbildning de går, vart de flyttar geografiskt efter examen osv. Det är saker som vi normalt använder både när vi planerar utbildning och när vi tittar på varifrån de kommer. Där kan jag göra litet reklam för vår gemensamma universitetsansökan, som har en statistikdel där ni

bl.a. kan följa vad studenterna vid högskolorna i Örebro, Karlstad och Växjö tjänade för någonting i november 1995.

Vad som är viktigt är att vi saknar de här kloka bedömningarna på 5–10 års sikt framåt. Där är jag litet rädd. Jag hörde ryktet i förra veckan att det finns tankar på att lägga ned prognoser från Konjunkturinstitutet. Jag hoppas att det bara är lösa rykten. Det är alltså den typen av bedömningar – tillsammans med de bedömningar som Högskoleverket och andra myndigheter gör, riksbedömningarna, de nationella, och även internationella – som är viktiga. Långtidsutredningen var en sådan bedömning som vi använde förra gången vi tittade på en väldigt lång tidsperiod.Så till expansion och examination. Examinationsstatistik är ett sorgligt kapitel i svensk högskoleutbildning, men vi skall inte glömma när det gäller expansionen att en ganska stor del av platserna använts till fort- och vidarebildning och till distansutbildning, dvs. kurser som normalt inte leder till examen. Studenter följer en kurs men en del kanske tycker att det inte är mödan värt att tentera, däremot lär de sig väldigt mycket, kanske blir bättre i jobbet eller berikas som människor. Det där är svårt att mäta. Jag har kolleger som ibland litet elakt har funderat på att om uttagandet av examen blir obligatoriskt skulle detta ge snyggare siffror, men det är kanske inte rätt väg att gå. Det är studenten som skall ta ut examen när han är färdig med den kombination som vi har.

Åke Zettermark: Arbetslösheten är ett stort bekymmer, och det är bra att det kommer upp i det här sammanhanget. När man diskuterar dimensionering på litet längre sikt kan man argumentera för vidgad arbetsmarknad. Den kompetens som studenterna får genom en vetenskapligt inriktad utbildning på universiteten är ofta användbar betydligt bredare än vad arbetsgivare normalt sett är medvetna om. Det är den vägen vi argumenterar som facklig organisation. Vi har också gentemot regering och riksdag framfört krav på åtgärder. En väldigt effektiv arbetsmarknadsåtgärd kallades akademikerpraktik. Jag tror att det är den historiskt mest framgångsrika åtgärd som någonsin har förekommit, om jag inte missminner mig.

En vidgad arbetsmarknad är vad vi arbetar för. Det krävs ett medvetande om att den offentliga sektorn inte kommer att rekrytera lika många som hittills. De flesta akademiker finns i offentlig sektor. De flesta kvinnliga akademiker, 75–80 %, jobbar i offentlig sektor. Man måste vara medveten om att man skall vidga sitt sökande, och arbetsgivare måste förmås upptäcka nyttan av att anställa personer med högre utbildning. Vi har haft samarbetsprojekt med Småföretagarna, eller Företagarna som de numera heter.

Vi varnar självklart också för snäva yrkesinriktade utbildningar. Tandläkarutbildningen är ett exempel som vi tycker man skall vara försiktig med att välja. Bibliotekarie är ett jobb inom kultursektorn där det är snålt med pengar. Det kan tyckas vara någonting som man skall varna för. Man kan höja en varningsflagg. Men å andra sidan har bibliotekarierna sannolikt en utmärkt arbetsmarknad inom informationssökning, som informationsmäklare, eller vad man skall kalla dem, som just handlar om att hantera information.

Den person som vill läsa arkeologi för att bli museitjänsteman skall naturligtvis varnas. Personen i fråga är mycket väl medveten om detta men väljer ändå

detta på grund av intresse. Även där kan vi säga att om man har läst tillräckligt djupt i ett ämne och skaffat sig en vetenskaplig skolning, har man ett angreppssätt, ett verktyg att jobba med väldigt mycket annat också.

Det är ungefär så vi argumenterar.

När det gäller uppföljningen kan jag säga att just denna dag sitter en grupp från SACO och TCO och går igenom de enkäter som vi har skickat ut till samtliga högskolor och universitet för att ställa just den här frågan: Vad gör ni med er nya uppgift, tredje uppgiften, för att ta reda på vart studenterna tar vägen? Ni har ett ansvar för att se till att det går bra för era produkter ute på marknaden, om man nu får uttrycka sig så. Det skall bli väldigt intressant att se vad den här enkäten ger för resultat.

Min bestämda uppfattning är att universiteten gör för litet, att de måste göra betydligt mera och känna ett betydligt större ansvar för att det skall gå bra för studenter efter avslutad utbildning.

Christina Ullenius: Jag tänkte anknyta till diskussionen om användningen av statistik och examination. Eftersom Gunnarsson har sagt mycket av det jag hade tänkt att säga skall jag inte upprepa det. Jag skall bara göra ett litet tillägg när det gäller användning av det stora sifferunderlag som naturligtvis finns. Det svåra är att analysera och göra det med en kvalitet som ger underlag för planering. Jag tror att de stora omgångarna med fördjupade anslagsframställningar är tillfällen när vi särskilt mycket arbetar med att använda sifferunderlaget.

Det som därtill kommer, som jag tycker är viktigt och som vi vill väga in när vi arbetar med utbildningsplanering för t.ex. lärarområdet, en stor och viktig nationell fråga, är att vi har tittat på vilket upptagningsområde vi har till våra utbildningar, vad efterfrågan är i den region som kommer att rekrytera våra lärare, vad våra kolleger på de andra högskoleorterna har för utbud. Sedan försöker vi stämma av vår utbildningsplanering för lärarutbildningsområdet med hänsyn till studenter, arbetsmarknad och det totala utbudet i den region där vi verkar, Väst- och Mellansverige. Den fortsatta användningen av det stora statistikunderlaget finns alltså. Men analys och samråd med kolleger är en viktig del.

Pierre Bastin: Vi fick en fråga om vi gjorde någonting. Det gör vi inte på det här området, utan det är AKU och SCB som sköter de delarna. Däremot har vi ett regeringsuppdrag där vi ser över den statistik som informationssystemet kring antagning genererar, försöker göra den mer lättillgänglig att kunna användas i både planeringssyfte och också operativt. Vi som håller ihop samordningen känner väldigt väl av att universiteten och högskolorna är väldigt flexibla att både ställa in och komma med nya utbildningar. När vi trycker vår katalog i 600 000 exemplar någon gång kring jul så hinner de ändra sig flera gånger och lägga ned kurser, vilket säkert är bra men ställer till problem. Så det finns en stor flexibilitet. Men det är hela tiden på marginalen, mycket ligger ju fast.

Någon tog upp gymnasieskolan och intresset för naturvetenskap. Andelen som kommer att läsa naturvetenskap i gymnasieskolan ökar med 40 % på två år. Har man förstått vilka effekter propagandareklamen för naturvetenskap har fått, att antalet ökar med 40 %, från 16 300 till 22 200? De går ur gymnasieskolan

om två år. Där får vi ett problem att ta emot alla dem som nu har satsat på rätt utbildning i gymnasieskolan. Finns det plats för dem att komma in på högskolan? Andelen som söker högskola ökar dessutom dramatiskt för dem som just går naturvetenskapligt program, medan den sjunker för dem som går samhällsvetenskapligt program. För samhällsvetenskapliga program ligger den fast, den ökar i stort sett ingenting.

När det här ger effekter i systemet får vi oerhörda svängningar, som i sin tur kan bli ett problem. Om de som nu har gått naturvetenskapligt program i gymnasieskolan inte kommer vidare till högre studier har de en obefintlig arbetsmarknad framför sig. Det är nästan värre att vara arbetslös naturvetare med treårig gymnasieskola än att ha gått något av de andra programmen i gymnasieskolan och vara arbetslös.

Ordföranden: Det kanske inte gör någonting om vi får fler med naturvetenskaplig utbildning och bakgrund på andra program också inom högskolan. Möjligen kan man säga som komplement till det du sade om gymnasieskolan att också det specialutformade programmet ökar starkt. Många av de specialutformade programmen innehåller stora inslag av det naturvetenskapliga programmet, fastän det sedan är kombinerat med någon annan rubrik. Även där finns en sökmöjlighet.

Johnny Andersson: Två korta kommentarer. Jag skall börja med det senaste, naturvetenskap i gymnasieskolan. Jag tycker att det är ganska bra om det vidgas därför att både inom humaniora och inom samhällsvetenskap ställs det alltmer krav på viss naturvetenskaplig, inte minst matematisk, bakgrund för att klara de nya utbildningarna. Man skall nog inte vara alltför orolig för den kopplingen på den här punkten.

När det gäller analyser som vi behöver göra inom högskolan är det klart att det finns mycket material. Men man skall komma ihåg en sak som har skett under en tioårs-period, och det är att man har gjort rationaliseringar i statsverksamheten. Man har lagt ned enheter som har sysslat med den här typen av övergripande analyser. Man har inte fört över dessa resurser till högskolan. Vad som i stället händer är att ett större antal krav av det här slaget kommer att ställas på högskolan samtidigt som ersättningen till utbildningen också i reala termer går ned. Det här är också en resursfråga. Man måste se det hela i ett litet längre perspektiv än ett år. Jag vill bara påpeka att alltfler krav kommer in på vad vi skall göra inom prislapparna utan att de ökar, tvärtom sjunker deras nivå på grund av besparingar.

Ann Fritzell: Jag tänkte bara lägga till den lilla clou som jag glömde bort förra gången, nämligen att om man är orolig för dagens arbetsmarknadssiffror för akademiker tycker jag att man skall betänka att dessa snarare är ett resultat av det gamla systemets planerade utbildningsutbud än av det system som infördes 1993. Det har inte hunnit ut särskilt många akademiker på arbetsmarknaden efter 1993.

Jan-Olof Kellerth: Jag tänkte börja med att koppla på den fråga som Beatrice Ask ställde, om vi har kraft och förmåga att lägga ned utbildningar som ej

håller. För Umeå universitets del har det ej varit så aktuellt. Vi har sedan 1991 expanderat från 12 000 till 24 000 studenter i dag. Det har snarare varit en fråga som Peter Honeth nämnde, att skapa nya och förnya utbildningar. Vi har också haft en väldigt stor omsvängning i vår allmänna inriktning från ett universitet som huvudsakligen riktar sig mot offentlig sektor till nu ett universitet som i allt högre grad riktar sig mot näringsliv och industri.

Däremot kan jag säga att vi faktiskt har utbildningar som inte bär sig. Skälet till att vi inte har lagt ned dem är att vi upplever dem ur samhällsaspekt som väldigt viktiga att ha kvar. Dit hör exempelvis vissa centrala europeiska språk – tyska, franska, spanska – där vi egentligen inte har studentunderlag som med gällande prislappssystem ekonomiserar de utbildningarna. Men vi tycker att det är en självklarhet för ett universitet som vill ha den benämningen att ha dessa utbildningar i sitt utbud. De utbildningarna är också viktiga för andra utbildningar inom universitetet. Ekonomer och civilingenjörer läser också sådana språk som komplement till sina mera tekniska utbildningar.

En speciell typ av utbildning som är väldigt förlustbringande är distans-utbildning och decentraliserad utbildning. Där har vi ett väldigt starkt regionalt krav på oss som vi efter bästa förmåga försöker stå upp emot att förverkliga, alltså att lägga ut mycket utbildning på distans och decentraliserat. Men det kostar pengar. Det är utbildningar som definitivt går med förlust men där vi försöker ta vårt ansvar och försöker klara av det ändå. Vi ser inte att vi kan lägga ned dem av rent ekonomiska skäl utan snarare bygga upp dem. Det innebär att universitetsstyrelsen under årens lopp, de senaste åren, avsatt kraftiga resurser för att stödja just de här komponenterna i vårt utbildnings-utbud.

Detta leder mig över till den fråga som både Johnny Andersson och Christina Ullenius var inne på, nämligen resurstilldelningssystemet. Vi har alltså ett prislappssystem där, som Christina Ullenius sade, gränsdragningen mellan ämnena suddas ut på ett helt annat sätt än vad som varit fallet tidigare. Vi har inom humaniora utbildningar som närmast är att betrakta som naturvetenskapliga till sin karaktär, t.ex. språklaboratorier. Det gör att terminologin på prislapparna olyckligtvis har låst fast tänkandet så att alla tror att så fort man ger en utbildning inom humaniora skall det vara en humanistisk prislapp eller vice versa. Det finns också inom naturvetenskap och medicin kurser som lika gärna skulle kunna ha en humanistisk prislapp.

Prislapparna har varit föremål för en översyn från Högskoleverket. Vi får väl se vad som kommer ut av det, men jag instämmer egentligen med vad Johnny Andersson sade, att det kunde vara en fördel att ha en totalbudget i det här fallet. Jag vet inte om Johnny Andersson bara menade inom utbildningsområdet, men jag kan tänka mig att vi har en penningpåse som följer med forskning och forskarutbildning, vi har en annan penningpåse som följer med grundutbildning, dvs. två av våra uppdrag. Däremot har vi ett tredje uppdrag som inte är kopplat till någon penningpåse utan där vi förutsätts nagga medel från de andra två penningpåsarna. Det orsakar en viss turbulens i systemet när man skall försöka ordna detta. Antingen skall man ha tre definierade penningpåsar eller också, som redan RUT-utredningen diskuterade,

ha en gemensam enda penningpåse för allt som vi får i uppdrag att göra, och sedan kan vi internt klara av detta.

Den tredje punkt som jag skulle vilja kommentera är den som både Bert Fredriksson och Lars Ekholm var inne på. Det utbildningsutbud som vi tillskapar beror dels på samhällets efterfrågan, dels på studenternas efterfrågan. Den faktor som har kommit i skymundan och som de här talarna tog upp är kvalitetsaspekten. Vi har haft en exempellös expansion av högre utbildning under de senare åren, som inte minst har manifesterats i mitt eget universitet. Men problemet är på undervisnings- och lärarsidan. Vi kan i dag konstatera att vi inom de stora universiteten och forskande högskolorna har en lärarkader där ungefär 65 % har genomgått forskarutbildning. På de nyare högskolorna är motsvarande siffra 25 %. Vi tycker inom universiteten att 65 % är en alldeles för låg siffra och en för låg ambitionsnivå. Vi sitter i ett dilemma härvidlag. Vi får ett utbildningsutbud som vi vill ta allt möjligt ansvar för att kunna klara av, men problemet är att vi också har kvalitetsproblem. Tyvärr är det så att forskarutbildningen ur planeringssynpunkt egentligen borde ha kommit ett decennium före expansionen av grundutbildningen, om det hade varit möjligt, därför att det blir en latens. För en student som tas in i dag och som genomgår grundutbildning och sedan forskarutbildning tar det tio år innan hon eller han är ute.

Detta gör att jag ser med vånda och ångest på 2000-talet när vi kommer dit och de stora pensionsavgångar som Lars Ekholm nämnde också bryter in. Hur skall vi klara detta? Vi har en oerhört stor obalans i systemet i dag. Är det någonting ur planeringssynpunkt jag skulle vilja önska från central nivå är det att man försöker korrigera obalansen på så sätt att man uppgraderar satsningen på forskarutbildningen ännu mer. Det tror jag är nyckelfrågan för högskolans och universitetets kvalitet framöver och även för grundutbildningen.

Ordföranden: Det sista Jan-Olof Kellerth sade angående pensionsavgångarna antyder att expansionstakten på 90-talet kanske inte är så exempellös utan har sin grund i 60-talets expansion, som var något liknande och som vi nu ser effekterna av när det gäller pensionsavgångarna.

Carl Lindberg: Jag vill inleda med att tacka för det här seminariet. Jag tycker att det har varit många oerhört belysande inlägg. Jag vill också anknyta till vad ordföranden säger. Vi befinner oss ändå i en av samhällets tillväxtbranscher i dag. Vi skall inte glömma det. Staten satsar med skattebetalarnas pengar mycket stora resurser på universitet och högskola. Det perspektivet skall vi ha inledningsvis.

Det ambitiösa planeringsarbete som bedrivs vid våra universitet och högskolor har vi hört exempel på här. Det är bara att uttrycka tacksamhet för det. Det är för departementets vidkommande väl känt att det förhåller sig på det sättet. Men det betyder inte att departementet inte också funderar över de här frågorna. Vi har under våren innevarande år haft en grupp som haft som uppgift att försöka göra en omvärldsanalys där vi haft de bästa experterna från AMS, SCB, Högskoleverket, NUTEK, Näringsdepartementet och Finansdepartementet. Vi har gemensamt gått igenom allt det material som finns. Det

finns, precis som Margitta Edgren nämnde och även andra instämde i, oerhört mycket material att studera.

Det vi lärde oss i den här gruppen – i varje fall vad jag själv lärde mig, de andra insåg det möjligen redan tidigare – var vilken oerhört komplex bild man har och vilka oerhörda svårigheter det ligger i att försöka säga någonting om framtiden. Men de slutsatser vi ändå drog stämmer precis med det som Bengt Silfverstrand tidigare har sagt och även med det som Åke Zettermark från SACO har visat, nämligen att behovet av utbildade inom naturvetenskap och teknik är stort. Det ligger bakom det mycket omfattande uppdrag som universitet och högskolor nu har fått från Regeringskansliet, att huvuddelen av de tillkommande platserna i denna mycket stora expansion skall vara inom naturvetenskap och teknik.

Som någon tidigare har framhållit – jag tycker att det är viktigt att understryka det – betalar vi dessa tillkommande platser fullt ut. Vi gör inte som i Tyskland, att vi bara fyller på platserna. Det innebär att vi har tagit på oss ett stort beting ur skattebetalarnas synvinkel, därför att dessa platser, där vi expanderar mest, är de dyra platserna. Det hade varit möjligt att göra det enklare för oss ur skattebetalarnas synvinkel, men det har vi alltså inte gjort. Det råder inget tvivel om att vi här gör mycket stora insatser.

Jag vill också ta upp diskussionen om resursfördelningssystemet och understryka att det faktiskt är universitet och högskolor som, när man väl har fått pengarna från staten, har möjlighet att göra sina prioriteringar utifrån de bedömningar som man faktiskt gör. Där sitter ni inne med kunskaperna. Det kan inte vara på det sättet att man så fort det är någonting som är svårt att genomföra på högskolan, vilket jag har respekt för, skyller på departementet och säger att prislapparna är sneda i det ena eller andra avseendet. Det är möjligt att de kan vara det, och det förtjänar alltid att funderas över hur det skall vara. Men det är ändå ute på universitet och högskolor ni själva har möjlighet att göra de omprioriteringar som ni ser som nödvändiga.

När vi ser framåt på vad det är för typ av utbildningar som unga och även äldre människor skall ha, tror jag att det generellt är universitets- och högskoleutbildningar med hög kvalitet som är det grundläggande. De är sedan användbara på väldigt många olika områden. Ibland undrar man om man behöver fundera så oerhört noggrant över den ena eller andra nischen i sammanhanget. Vi ser på de flesta arbetsplatser att det människor som kommer samman och löser likartade uppgifter har gemensamt är en gedigen grundutbildning. Sedan kan den ha litet olika inriktningar.

Det är vad jag skulle vilja säga. Vi skall från Utbildningsdepartementets sida ta till oss de synpunkter som har kommit fram. Vi skall noggrant studera protokollet och även ta del av de bilder som har visats här och som jag tycker har varit mycket belysande. Tack!

Eva Johansson: Jag vill ta upp två saker. Christina Ullenius nämnde i sin inledning ganska hastigt att ni hade en särskild institution eller en beredningsgrupp för det livslånga lärandet. Det väckte min nyfikenhet.

I kunskapslyftet träffar man väldigt många människor som har mycket bestämda mål med sin utbildning. De ser kunskapslyftet som chansen att

äntligen sätta i gång med något som de har gått och tänkt på länge. Det är vuxna människor med ganska lång erfarenhet av arbetsliv och allt annat liv också. Många av dem syftar till att komma in på en högskoleutbildning.

Jag är nyfiken på att höra hur ni utifrån högskolor och universitet diskuterar runt den här möjligheten. Det kräver naturligtvis platser, men diskuterar ni också detta ur andra aspekter, hur det kan påverka verksamheten vid högskolorna? Det här är människor med mycket bestämda mål, och de kommer nog att ställa krav på att också kunna påverka sin utbildning.

Den andra frågan hänger ihop med planering. Allt sådant här går ju i vågor fram och tillbaka. För att belysa vad jag menar skall jag börja med ett exempel från gymnasieskolan i den region som jag kommer ifrån, nämligen Stockholms län. Vi ser nu att den situation som gymnasieskolan befinner sig i, där den skall konkurrera om elever, har lett till att vissa tillfälligtvis eller kanske konstant smala utbildningar inte anordnas någonstans, därför att sökandetrycket är för litet vid varje skola för sig, och samordningen fungerar inte riktigt så att man kan få till stånd de här utbildningarna.

Läget är litet annorlunda inom den högre utbildningen, därför att sökandetrycket där är mycket högre. Man kan inte ta emot alla som söker. Men i en framtid hoppas vi naturligtvis att det också skall förändra sig. Finns det redan i dag sådana här smala men nödvändiga utbildningar som inte anordnas någonstans, därför att sökandetrycket är för lågt? Hur diskuterar ni detta inför framtiden? Högre utbildning byggs ju ut ganska raskt, och vi kan stå i samma situation inom kort.

Thomas Rosswall: Fort- och vidareutbildningsdelarna och möjligheten att nå dem som har varit yrkesverksamma under längre tid är någonting som universitet och högskolor är genuint intresserade av. Det tror jag. Jag tror också att det finns många lärare som vill engagera sig. Vi hade en diskussion om detta i går, speciellt vad gällde gymnasielärarna. Problemet där är ju att det inte finns några resurser i skolan att bekosta den utbildningen. Universiteten får inte heller några resurser för att skapa dessa utbildningar.

I det sammanhanget tror jag att det nya IT kommer att betyda väldigt mycket. KK-stiftelsen har gjort ett antal satsningar på att få ut den här typen av kurser på nätet. Det gör dem också lättare att ta till sig. Man har inte tid att åka i väg ett antal dagar till en annan plats. Många universitet tänker nytt, och jag tror att utvecklingen kommer att gå väldigt snabbt.

Vad gäller de små utbildningarna, som kanske faller och inte finns någonstans, kan jag berätta att vi just inom min egen sektor har mycket nära diskussioner och samarbete med de övriga nordiska länderna. Vi har just kommit till den slutsatsen att vi inte alla kan behålla de utbildningar som vi en gång har haft eller de utbildningar som vi skulle vilja ha. För att ta ett exempel har vi just nu en diskussion med Danmarks motsvarighet, KVL, om en hortonomutbildning. Jag hoppas att vi inom två år får se en hortonomutbildning som är gemensam för Sverige och Danmark. När bron finns där, varför skall vi ha en utbildning som har relativt få studenter i Alnarp och en med relativt få studenter i Köpenhamn, som båda har svårt att få tillräcklig kvalitet på utbildningen beroende på basen? Vi håller också på att diskutera andra

möjligheter, att helt enkelt komma överens med våra grannar om att inom ett visst område tar Norge hand om utbildningen för Norden och vi tar något annat för Norden. Just för de små områdena tror jag att det vill till att tänka nytt för att klara av den här utmaningen.

Peter Honeth: De två frågor som Eva ställer skulle jag också vilja kommentera. Först det livslånga lärandet. Åtminstone Lunds universitet – jag utgår från att det är ungefär detsamma för andra stora universitet – har gjort den analysen att det för vår framtid är oerhört väsentligt att öka vår regionala förankring. Det har inneburit att vi under ett par år har fört en omfattande diskussion med kommuner i vårt närområde om förläggning av just fortbildning och vidareutbildning till ett antal orter utanför Lunds universitetsort. Vi gör en stor satsning i Helsingborg, men vi kommer också att ha utbildning som förläggs till orter som Ängelholm, Landskrona, Kävlinge och Ystad, för att nämna några exempel. Det här är ett uttryck just för en stor satsning på fortbildning och vidareutbildning i ett samspel med kommuner, men också med företag och andra arbetsgivare. Åtminstone vår analys visar att det här är en mycket viktig framtidsfråga också för ett stort traditionellt universitet som Lunds.

Risken att man lägger ned smala utbildningar överallt tror jag inte är så stor. Man kan inte utesluta den, om vi skulle hamna i mycket kärva ekonomiska situationer. Men hittills har vi i våra resonemang tagit stor hänsyn till att den typen av utbildning åtminstone skall finnas någonstans i landet. Låt mig som exempel nämna den diskussion som har förts om finska språket. Där säger man att vi kanske inte skall ha den utbildningen i Lund, därför att Stockholm har en betydligt starkare profil. Vi för också, precis som Thomas säger, resonemang med olika universitet och högskolor på Själland, i Köpenhamnsområdet, om möjligheter till specialiseringar just omkring litet smalare inriktningar. Jag tror att ansvarskänslan är så pass stark, att man inte behöver riskera att hamna i den situation du befarar.

Christina Ullenius: Det livslånga lärandet tänkte jag också få ägna mig litet grand åt. Vi har skapat en särskild utbildningsberedning för att arbeta med de frågorna. Där handlar det om att identifiera utbildningsbehov. Vad vill människor som har gett sig i kast med Kunskapslyftet ha? Som Peter Honeth säger finns det ett stort behov av att ha kontakt med kommuner i regionen och att ta deras hjälp för att få en bild av vad man förväntar sig. Sedan får vi försöka arbeta fram ett utbildningsutbud. Det kan delvis vara det ordinarie utbudet. Många av de här människorna kommer naturligtvis att välja det alldeles vanliga utbildningsutbudet, men kanske med särskilda stöd.

Jag skulle mer vilja belysa det inre arbete vi gör som förstärkning. Hur skall biblioteket arbeta för att tillfredsställa behoven hos de här studentgrupperna? Studievägledning, resurser för att använda olika medier, utbyggnad av möjligheter till datakonferenser, telebildteknik, osv., det krävs ett stort internt förberedelse- och stödarbete för att möta de här studentgrupperna. Det är i det här skedet ett viktigt arbete för oss att biblioteket definierar sin roll, att studievägledningen förstärks och inriktar sig särskilt på de här studentgrupperna.

Johnny Andersson: Jag skall inte upprepa det som har sagts. Låt mig bara på ett

par punkter säga att jag tycker att det är utmärkt att denna budgetdialog har kommit till stånd med utskottet. Jag tycker att den kan vara *benchmarking* för fortsatta budgetdialoger på andra håll.

Det är alldeles självklart att vi uppfattar att det är skattebetalarnas pengar vi använder och att vi är en gynnad sektor. Om vi nu klagar litet grand ibland från högskolor och universitet beror det också på att vi på vårt område anser oss ha ett ansvar för en viss kvalitet i det vi gör. Där måste vi väga kvalitet och resurser mot varandra. Det är alltså en del i vår budgetdialog.

När det sedan gäller fortbildning, vidareutbildning och ungdomsutbildning – det var Lars Ekholm som berörde detta – tror jag att vi än så länge klarar de mandat vi har. Men i förlängningen, när en väldigt kraftig andel ungdomar går till universitet och högskolor *och* det blir ett ökat tryck på fortbildning och vidareutbildning, är det nog helt nödvändigt att man funderar över finansieringsformerna, i varje fall för den senare delen, alltså fortbildning och vidareutbildning. Annars måste man också från statsmaktsnivå göra ett slags prioritering. Är det ungdomarna, som skall ut på arbetsmarknaden i första varvet, som skall prioriteras, eller hur skall man hantera det här? Vi arbetar väldigt mycket med fortbildning och vidareutbildning och menar att dessa studenter genom sin erfarenhet också tillför universitet och högskolor ett stort värde. Men det är i slutändan en resursfråga.

Sara Winnfors: Vid planering av högskoleutbildning vill jag understryka vikten av att lyssna på studenterna, att inte förakta studenternas egen förmåga att välja utbildning och att själva bedöma sina framtidsutsikter. Det handlar också om en syn på kunskap och vad högre utbildning skall leda till. Det är inte bara en yrkesrelevant utbildning som behövs, utan även en samhällsrelevant, dvs. högskolan skall ge redskap för att gå vidare i livet och för att man skall kunna byta jobb många gånger i det man kallar det nya kunskapssamhället.

Vem skall välja vilka som skall studera? Vilken utbildning skall man utveckla och vad skall man inte utveckla? Där tror jag att studenterna är lika bra siare som någon annan, som regering eller andra myndigheter.

Med anledning av att Margitta Edgren pratade om att studenter inte hämtar ut sina examina vill jag bara säga att man faktiskt kan se det ur en positiv vinkel. De tär kunskapen som studenterna vill åt och kanske inte papperet på examen. De klarar sig bra utan det ibland. Det är ett sätt att se på det.

Staffan Sjöberg: De konstnärliga utbildningarna har inte alls kommit upp, och jag kände att det borde de nog göra. Jag vill också säga, eftersom vi sysslar med medier, att det är en av de växande världarna, där det finns en stor efterfrågan. Åtminstone de som kommer från vårt håll har inga som helst problem att få jobb. Vi skulle egentligen kunna vara väldigt mycket större och ändå svara mot ett arbetsmarknadsbehov.

Det som gjorde att jag begärde ordet var att jag ville prata litet mer om det konstnärliga området, som liksom har trillat bort när man pratar om längre utbildningar. Det finns ett slags kvalitet i de här konstnärliga utbildningarna som jag tror att man bör föra in i bilden. Man kan påstå att kombinationen av de konstnärliga och gestaltande inslagen i ett samhälle har betydelse på många

andra områden. Vi har t.ex. haft försöksutbildning med att förbättra och fördjupa lärarutbildningen, och vi har fått stort gensvar. Om vi förstår det rätt, har lärarutbildningen sedan inte resurser att nyttiggöra sig det som vi skulle kunna bestå med. Där ser vi ett slags planeringsmiss.

Jag tror också att det finns moment som empati, t.ex. empati i vården, som också är moment som ligger i den konstnärliga världen. Jag tror alltså att ett svårmätbart kvalitetsmoment kan komma via oss.

Peter Honeth pratade om att utbildning också leder till nya behov och nya jobb. Det finns hos många av de aktiva konstnärerna en vana att arbeta på ett sätt som jag tror ligger väldigt mycket i framtiden. De ser ut som konsulter, men liknar dem inte alls i många andra avseenden. Det är människor som så att säga skapar sin värld, har ett brett verksamhetsfält och genomsyrar samhället. Det finns något viktigt som de konstnärliga utbildningarna kvalitetsmässigt kan bestå med i kombination med de mer vetenskapligt inriktade utbildningarna.

Ordföranden: Jag skall inte ge mig på någon sammanfattning, utan bara säga att jag tror att det har varit bra med den här typen av diskussion. Jag tycker att det skriftliga material som Sonja Dahl tog fram har gett oss ett bra underlag för att föra de här diskussionerna. Sedan behöver vi inte, precis som Beatrice Ask var inne på för någon timme sedan, vara överens om exakt varje del av detta. Jag tror att det är bra att den här diskussionen och dialogen förs, sedan må det gälla prislapparna, hur man fångar upp studenternas intresse eller vilken roll som arbetsmarknadens behov skall ha. Jag tror att den här typen av brett utbyte, som vi har kunnat ha här, är viktig för fortsatt diskussion kring det som vi alla är besjälade av, nämligen att få en så bra utbildning som möjligt, med en så bra kvalitet som möjligt. Som statssekreteraren var inne på tidigare har vi alla chansen att läsa det protokoll som förs över dagens seminarium och att ta till oss och väga dessa synpunkter i det fortsatta jobbet med den höga utbildningen.

Med detta skulle vi vara framme vid den punkt som är avrundning av dagens seminarium. Som jag nämnde inledningsvis är Riksbankens Jubileumsfond en kär samarbetspartner för oss i utbildningsutskottet, för att inte säga i riksdagen, och även samarrangör av dagens seminarium. Därför är det en glädje för mig att få lämna över ordet till ordföranden i Riksbankens Jubileumsfond, som får avsluta dagen utifrån Jubileumsfondens perspektiv.

Inge Jonsson: Tack så mycket, herr ordförande! Låt mig börja med att returnera artigheten om samarbetspartner. Jag har faktiskt varit verksam i Jubileumsfonden i snart 12 år, så min definitiva gräns är snart nådd. Jag kan alltså redovisa en ganska lång erfarenhet av hur väl samarbetet mellan forskare och politiker i Riksbanksfondens styrelse har fungerat och fortfarande fungerar.

Riksbanksfonden är en självständig stiftelse, men styrelsen utses av riksdagen, och där är en majoritet av riksdagsledamöter. När det gäller forskningsfrågor och anslagsfrågor kan jag säga att jag aldrig någonsin har upplevt någon konflikt mellan de två grupperna i fondens styrelse. Vi samverkar mycket väl i ett beredningsarbete om alla anslag. I forskningssammanhang och i de kvalitetsfrågor som där naturligt kommer upp har alltid forskarnas omdöme varit det avgörande. Det är min erfarenhet. Jag vill gärna betona det, därför att

det ibland kan missuppfattas, framför allt av utomstående som tror att det skulle kunna vara någon form av styrning här. Men så är det icke.

Det är naturligt för Riksbanksfonden inte bara att samverka allmänt med riksdagen, utan speciellt i sådana här utbildningsfrågor. Fonden är en forskningsstödjande fond med numera nästan total koncentration på humaniora och samhällsvetenskap. I samband med omstruktureringen av forskningsfinansieringssystemet 1994, när de nya fonderna kom, bestämde sig Riksbanksfonden för att koncentrera sig på de här områdena, eftersom vi ansåg att om vi tog bort det lilla vi kunde göra för naturvetenskap, medicin och teknik kompenserades det mer än väl av tillkomsten av den stora strategiska stiftelsen, MISTRA, och annat. Så har vi i varje fall resonerat. Om det stämmer vet jag inte, men så är det.

Det betyder att vi koncentrerar våra ansträngningar till de här områdena. Självfallet innebär det att fondens pengar kommer till användning inom den del av utbildningsvärlden som har varit på tapeten här, nämligen forskarutbildningen och alltså lärarförsörjningen i framtiden. Speciellt inom den del av fondens verksamhet som faller inom den kulturvetenskapliga donation som vi också fick 1994, alltså den 1 ½ miljard som då tillfördes Riksbankens Jubileumsfond, prioriterar vi forskarutbildning. Inom de projekt som vi finansierar där skall i princip alltid forskarutbildning bedrivas.

I våras gjorde vi en speciell insats, som är bekant i alla fall för universitetsföreträdare, för att främja forskarutbildningen. Vi tog loss en del av de pengar som vi hade tjänat genom börsens nästan exempellösa utveckling, i varje fall fram till den senaste månaden. Vi avsatte 60 miljoner till universiteten för forskarutbildning inom våra ämnen. Tanken var framför allt att sådana doktorander som kanske hade något år kvar skulle kunna få en extra skjuts och en stimulans att komma ut. Vi delar den oro som prorektorn från Umeå redovisade, att lärarförsörjningen kan bli ett mycket stort problem framöver för högskolorna.

Vi har också tänkt oss att framöver intensifiera våra insatser för forskning på det här området i vid mening genom att börja orientera oss mot det. Vi tillsatte vid styrelsesammanträdet i förra veckan en områdesgrupp för forskning om kunskapssamhället, som vi kallar det för. Det innebär att vi tänker bygga upp någon form av aktivitet inom det här området, vilken är inte bestämt ännu, eftersom vi inte har utsett gruppen. Vi skall starta med ett seminarium den 16 december – jag kan passa på att tala om för Dan Brändström att jag kan vara med då. Den främsta anledningen till att vi gör det här är självfallet att alla talar om kunskapssamhället, men att det är litet ovisst vad man egentligen menar med det. På ett sätt inbillar jag mig i varje fall att jag har varit ledamot av kunskapssamhället så länge jag har levat. Det här behöver preciseras.

Dessutom finns det en mer konkret anledning till att vi vill engagera oss på det här området. Det är det förhållandet att Rådet för forskning om universitet och högskolor försvinner från den 1 januari. Vi tror att det vore mycket synd om den kompetens som det här rådet har lyckats bygga upp gick förlorad, inte minst gäller det de internationella nätverken.

Riksbankens Jubileumsfonds styrelse och beredningsgrupper har den likheten

med riksdagen att det är en stor fortbildningsanstalt. Jag har hört någon riksdagsman uttala sig i den vägen. Man får lära sig oerhört mycket genom att vara med där. Vi har inom en av beredningsgrupperna också utnyttjat det förhållandet att vi har internationella ledamöter och har besökt deras länder: Norge, Frankrike, Finland och senast Tyskland. Besöket i Tyskland, som vi gjorde ganska nyligen, aktualiserade det som också har nämnts av någon här, nämligen att vi på många sätt ändå har lyckats att undvika de riktigt stora svårigheter som det europeiska högskolesystemet har råkat ut för. Vi fick mycket entydiga besked just i Berlin om vilka svårigheter man har att klara av de stora studentgrupperna med ständigt minskande resurser.

En sak som man klagar över i Tyskland är de alltför långa studietiderna. Det är klart att vi som kommer från universitetshåll gärna vill ha kvar studenterna så länge som möjligt. Men vi vet också att det faktiskt är ett stort bekymmer att vissa studenter stannar alldeles för länge. De borde faktiskt nästan drivas ut från institutionerna. Jag har sett alldeles för många fall i mitt liv. Jag tror att det gäller att hitta den rätta balanspunkten mellan det alldeles fria systemet, med de mycket långa studietider man klagar över i Tyskland, och risken som ligger i det citat från Pope som man då och då kan erinra sig: ”*A little learning is a dangerous thing, Drink deep or taste not the Pierian spring.*” Det måste finnas något mellanläge mellan de här ytterligheterna.

Min sista punkt gäller det som det har talats om här i dag, ett livslångt lärande. Jag är så gammal att jag har varit med om den här planeringsentusiasmen och även i någon mån deltagit i densamma genom att vara ledamot i UHÄ:s planeringsberedning 1978–1984.

Alla tycks vara rörande överens om att vi inte skall gå tillbaka till ett sådant planeringssamhälle. Det betyder att det i mitt fall livslånga lärandet också måste betyda ett livslångt avlärande – i varje fall ett omlärande. Till mina meriter kan jag möjligen på den punkten anföra att jag i likhet med åtminstone tre här i salen närvarande personer deltog i resursberedningens arbete – Lars Ekholm, Ann Fritzell och Lena Eriksson.

Det går att ha olika uppfattning om värdet i det arbetet. Men så mycket vill jag ha sagt att det lärde mig mycket om hur man skulle kunna tänka sig att den ideala högskolan ser ut.

Jag tror att vi inte riktigt nådde ända fram. Låt mig sluta med en personlig reflektion. Den går i samma linje som Johnny Andersson framförde, nämligen att man borde överlämna en påse pengar till högskoleenheterna och se till att utnyttja dem på bästa sätt utan att föreskriva för mycket.

Diskussionen om prislapparna togs förvisso upp i beredningen. Men prislapparna behöver inte vara styrande lokalt. Jag minns att vi i Stockholm lyckades driva igenom – med vissa svårigheter – att de inte heller blev styrande.

Därmed har jag redovisat att förmiddagen för mig har varit en *sentimental journey*, men också ännu ett moment i det livslånga lärandet som jag är tacksam för. Jag tackar alla som har yttrat sig och alla som har lyssnat tålmodigt. Nu hoppas jag att det finns något ätbart. Tack.

(Applåder)

Bild B

Bild C

Bild E

Bild X

1993/94:URD1	FÖRSVARSUTSKOTTET: Uppföljning av vapenstölder och vapenförvaring i försvaret
1993/94:URD2	KULTURUTSKOTTET: Bevakning vid centralmuseerna. En kartläggning
1993/94:URD3	FÖRSVARSUTSKOTTET: Kommunal beredskap – läge och problem
1993/94:URD4	SOCIALFÖRSÄKRINGSUTSKOTTET: Varför ökar antalet förtidspensionärer? – regelförändringar, yrkesförändringar och arbetslöshet 1980–1993
1993/94:URD5	KONSTITUTIONSUTSKOTTET: Samhällsinformation – regeringens och riksdagens roller
1993/94:URD6	KONSTITUTIONSUTSKOTTET: Samhällsinformation i riksdagen
1994/95:URD1	RIKSDAGENS UTSKOTT, utvärderingsgruppen: Utskottens roll och inflytande vid några utländska parlament – Förekommer uppföljning och utvärdering?
1994/95:URD2	LAGUTSKOTTET: Kunskapen om konsumentköplagen hos konsumenter och detaljister
1995/96:URD1	UTBILDNINGSUTSKOTTET: Påverkas lärarutbildningen av läroplanen?
1995/96:URD2	KONSTITUTIONSUTSKOTTETS seminarium den 7 mars 1996 KU:s granskning – juridik och/eller politik?
1995/96:URD3	UTBILDNINGSUTSKOTTET Åtgärder mot främlingsfientlighet och rasism i skolan Studenternas rörlighet mellan högskolorna efter 1993 års reform

1996/97:URD1	NÄRINGSUTSKOTTET Energiomställningsprogrammen
1996/97:URD2	UTBILDNINGSUTSKOTTET Den nya organisationen för universitetens och högskolornas lokalförsörjning – en uppföljning
1996/97:URD3	SOCIALFÖRSÄKRINGSUTSKOTTET Arbetslivsinriktad rehabilitering - En jämförande studie av anställdas och arbetslösas arbetslivsinriktade rehabilitering
1996/97:URD4	UTBILDNINGSUTSKOTTET Grundläggande högskoleutbildning Former för politik och planering
1996/97:URD5	UTBILDNINGSUTSKOTTET Hur går det för forskningen? Samarbetet mellan vissa forskningsstiftelser och statliga forskningsstiftelser och statliga forskningsfinansierande organ
1997/98:URD1	SOCIALUTSKOTTET Assistansersättningen Hur fungerar assistansersättningen för personer med stora funktionshinder?
1997/98:URD2	NÄRINGSUTSKOTTET Statens stöd till forskning och utveckling av informationsteknik inom det näringspolitiska området - uppföljning av satsningar 1993–1996
1997/98:URD3	UTBILDNINGSUTSKOTTET Planering av högskoleutbildning- vad är önskvärt och vad är möjligt?

SVERIGES RIKSDAG

Beställningar:
Riksdagens tryckeriexpedition, 100 12 Stockholm
Tel 08-786 58 10
Fax 08-786 61 76